

16+

ISSN 0235 - 0173

Сатур

6
2016
ноябрь - декабрь

С а м у р

**Йиса ругудра акъатзавай литературно-художественный
ва общественно-политический журнал**

Литературно-художественный и общественно-политический
журнал. Выходит 6 раз в год.

Учредитель:
Министерство печати и
информации РД

1952-йисалай акъатзава.

Издається с 1952 года.

6

2016

ноябрь - декабрь

Государственное бюджетное
учреждение Республики Дагестан
“Редакция республиканских лите-
ратурных журналов “Соколенок”
и “Литературный Дагестан”

КБИЛЕР

РЕДАКТОРДИН ГАФ

Абдуселим Исмаилов. «КІвалах ая,
стхаяр!...».....3

ШИИРАТ

Зульфיקъар Къафланов. Иландин
гуж-зегьерда, инсандин гуж-сегьерда...
Шиирар.....5

ГЪИКАЯТ

Гъаким Къурбан. Гъулдандин лекъ.
Романдай кылер.....28

ШИИРАТ

Абдул МутГалибован 110 йис.
Гъажи Гашаров. Виридаз истеклу
шаир. *Макъала*.....39
Абдул МутГалибов. *Шиирар*.....45

ТАМАШИЯТ

Фейруз Беделахтул. Тарашхана кье-
неда.....47

СТХА ХАЛКЪАРИН ЛИТЕРАТУРАДАЙ

Расул Багъамедов. Къиргъу.
Татар кыф. Таймаз халу. Гъикаяяр.
Дарги чІалай таржума авурди
Абдул-Фетягъ я.....68

КЪИЛИН РЕДАКТОРДИН
ВЕЗИФАЯР
ТАМАМАРЗАВАЙДИ
Мурад АГЪМЕДОВ

КЪИЛИН РЕДАКТОРДИН
ЗАМЕСТИТЕЛЬ ВА
ЖАВАБДАР РЕДАКТОР
А. ИСМАИЛОВ

РЕДАКЦИЯДИН КОЛЛЕГИЯ:

КЪ. АКИМОВ
М. БАБАХАНОВ
ГЪ. ГАШАРОВ
З. КЪАФЛАНОВ
А. КЪАРДАШ
Х. ХАМЕТОВА
А. МИРЗАБЕКОВ

Бике Кулунчакова. Дишегълиди хуъзва
вири... *Бендер. Ногъай ч1алай таржума*
авурди Зульфикъар Къафланов я.....71

ИЛИМ ВА КУЛЬТУРА

Ризван Ризван-Рин. Лезги эдебиятдин
умумивал ва къет1енвал. *Макъала.....75*
КЪАРАВИЛИЯР.....80

Выход в свет 26.12. 2016 г.
Тираж 453 экз
Заказ №1205
Цена свободная.

Типография: Издательский дом “Дагестан”
Адрес типографии: 367018, РД, г. Махачкала,
пр-т Насрутдинова, 61

Электронный адрес:
Litsamur@yandex.ru

Компьютердал верстка
авурди **Ф. ГЪАЖИЕВ .**

Чи телефонар:
Къилин редактор 67 -16 -31
Редактор 67 - 36 - 28, 67-89-60
Бухгалтерия 67-18-75

Самур №6, 2016
ноябрь - декабрь
На лезгинском языке

Регистрац. номер ПИ №ТУ05-00351 от 01.12.2016 г.
Выданный управлением Роскомнадзора по республике
Дагестан.

Редакция и издатель: Государственное бюд-
жетное учреждение Республики Дагестан “Редак-
ция республиканских литературных журналов “Со-
коленок” и “Литературный Дагестан”.

Адрес редакции и издателя: 367000, РД,
г. Махачкала, ул. Даниялова 55.

Редакциядинни макъалайрин авторрин фикирар сад
тахъун мумкин я. Макъалайрин, абура гъизвай де-
дилрин дуъзвилини патахъай жаваб авторри чпи гуда.
“Самур” журналдиз акъатай материалар печатдин
маса органра чап хъийидайла, журналдин т1вар къун
чарасуз я.

Редактордин гаф

Абдуселим
ИСМАИЛОВ

«КІВАЛАХ АЯ, СТХАЯР!..»

Вири патарихъай четин, пакадихъ умудар мадни тІимиларай, гзаф терефрихъай уьлкведин экономикани, халкъдин дуланажагъни, виликди ваъ, къулухъди чІухгур 2016 йисалай цІийи йиса къабулдай келимаяр Дагъустан Республикада, мумкин я, гъа ибур жеда: «КІвалах ая, стхаяр!..» Чехи пай дагъустанвияр патал – са шартІни алачиз. Вичикай цІинин йисан гаталди хуьруьз-кІвализ, мукъвабуруз-танишириз тала амай жемятдиз течир касдин, полициядин лейтенант яз, ведомстводилай къеце объектар хуьнин отделдин жергедин къуллугъчи тир адетдин даргиви жегъилдин келимаяр. Хъсан хъана, Сергокъаладин патарив тама гъеле гатун сифте къилера яна къенваз жагъана, «тамун жаллатІрин» нубатдин къурбанд яз къур ва жемятдин япара вичин тІвар артух гъат тавур Нурбагъандов Мегъамедан къисмет са шумуд вацралай Избербаида терг авур бандитрив гъаз жагъай телефондин куьмекдали ашкара хъана. Анай полициядин лейтенантдин къилел атай мусибат гъихътинди ятІа акуна. Полицияда кІвалахзавай кас яз вич абурун гъиликай телеф жедаиди чизвай къегъялди аллагъдин рекъелайни, закондин рекъелайни алатнавай абуруз гардан кІир авунач. Полицияда кІвалахзавайбурухъ элкъвена тамара авай явайрин тахсиркарвилер гъахълу авун истемишайла, Мегъамеда вичин къилихдин мягъкемвал къалурна. «КІвалах ая, стхаяр!», яни терг ийизвайвал, мадни терг хъия ибур, лагъана эвер гана.

Зурба виКегъвал хъана адан патай. Гъавиляй Мегъамед Нурбагъандован тІвар вири уьлкведиз машгъур хъана. Россиядин Федерациядин Президентдин Указдалди адаз игитвилин тІвар гана.

Мягътел жедай кар ам я хъи, Мегъамед Нурбагъандован келимаяр интернетда жуьреба-жуьре фикиррал алай, и ва я маса дестейринни тухумрин терефдал алай ксаринни СМІ-дин такъатрин гъиле яракъ хъанва, Дагъустан Республикадин Халкъдин

Собранидин кѳурулушдикай рахадайлани, чIехи кѳулулугърал эцигиз кѳакъудзавайбурукай рахадайлани ишлемишзава. Виринра – жуванбур! Къилел зун аламай къван гагъда, кIвалах ая, къазанмиша, тараш ая квез!- лугъуз, республикадин къиле авай ксарин кIвалахдиз кѳиметар гузва.

Белки гъакI я жеди, республикада гзаф крар ва кѳарарар абуру гиман гъизвайвал пайда жезва жеди, амма акъван кѳегъялвал кѳалурай халис игитдин келимаяр ихътин рекъера ишлемишун адан ругъдиз гъуърмет тавун жезвачни?

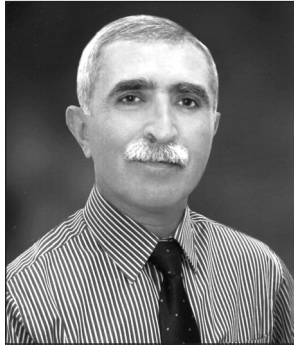
Мегъамед Нурбагъандован эвер гун анжах полициядин жергеяра авайбуруз талукъди туш. Вучиз лагъайтIа халкъдиз кѳулулугъ авунин буржияр хиве авай тешиклатар пара я. Месэла, и эвер гун республикадин властдин къилевайбуруз, герек язни-тушизни тешиклнавай министерствойрин ва гзаф къадар маса дережайрин чиновникриз талукъбур вучиз жседач? Эгер са патахъай къванни абурун кIвалахдилай жемятдин разивал авачтIа, им абуру кIвалахзавач лагъай чIал я. ИйизватIани, чпин нефсер патал, мукъвабурунни тумухъанрин игътияжар патал ийизва лагъай чIал я.

Республикадин чиновникрин крарин нетижаяр акъван агъузбур ва жемят патал акъван хаталубур хъанва хъи, адаз низ арза хугудатIа, нивай куьмек гуьзлемишдатIа чизмач. Октябрдин эхирра, ноябрдин сифте къилера Магъачкъалада хъайи вакъаяр икI тирдан хъсан шагъидвал я. Шегъердин куьчейра гадди зир-зибилдин хъуртар кIватI жезвай. ЖКХ-дин кѳулулугъри зир-зибилдикай хуьниз кѳачузвай пулар хейлин артухарнавайтIани, гъал йикъалай-юкъуз пис жезвай. Виридалайни къетIенди рахунар жез, пул кѳачузвай халуьрив кIвалах ийиз таз тахъун тир. Гъавилай гиманар арадиз кѳезвай: гъили гъил чухъузза, гъилерини чин. Тек са Октябрдин къанал михъуникай республикадин къил бажит яз авур къван рахунар, гайи къван гафар, хиве къур къван крар вуч тир! Рахунар рахунар яз амукъна, амма са шумуд юкъуз марфар къвана, шегъердин куьчегар рагъул ятари батмиш авурдалай гуьгъуьниз, вишералди шегъерэгълияр садакай-садак акатдай руфунин азар галукъиз больницайриз аватна. ГъакI ятIани республикадин, шегъердин патахъай жавабдарвал хиве авай ксар секинсуз я аквазвач. Чпин тахсирар хиве твадай масадбурухъ кѳекъевезва, завай кIвалах ийиз хъанач, жезвач лагъана, кѳерехдиз кѳекъечIзавач.

«КIвалах ая, стхаяр!» - пара хъсан эвер гун я. Гъайиф хъи, чиновникрини абурун тумухъанри и эвер гунни, халкъди чпивай михъи кIвалахар, виридаз пай хкатдай чалишмишвилер гуьзлемишзаваз, чпин хийир патал ишлемишзава. Тарашзавайвал тарашун, табзавайвал таб авун, рахазвайвал пичIи гафар рахун давам жезва. Гъайиф!

Шишат

Зульфикъар
КЪАФЛАНОВ

**ИЛАНДИН ГУЖ - ЗЕТЪЕРЛА,
ИНСАНДИН ГУЖ - СЕТЪЕРЛА...**

* * *

«Ажуз хъана,
Ужуз хъана
Чун!» –
Шел-хвалзава гимишри,
Гъахълувилин терездал
Чка къурла
Камаллудан биришри...

* * *

Шумуд югъ я,
Ишедай къван,
ЗатІни тахквас
Цавун вили вилериз.
ТІал чидайтІа,
ЧІал чидайтІа
Циферин,
За мет къатиз дидардай:

– Зи азизбур,
Винизбур,
Ишигъ вахце гъетерив...

* * *

ЧІал.
ТІал.
ЧІал чидайди татуй кІвализ,
ТІал чидайди атурай:

Чал чидайда
Мез атГай рикI,
ТIал чидайда
Рахурда...

* * *

Уьмуьр.
Чид уьмуьр туш.
Тир жеди,
Эгер ина аялдиз
ГузвачиртIа ихтияр,
Файтун гьалдай ажалдин.

* * *

Инсан.
Инсанди,
Гагь кьванцел,
Гагь дагьдал хкаж жез,
Акьудзава цавуз вич,
Жедай саягь вичивай.

ИкI ада
Руьгь,
Чан аламаз,
Кьакьудзава чиливай...

* * *

Хьвер.
Шер.
Хьвердай чIавуз
Зи фикирди,
Уьмуьрди,
Эл пай жеда
Кьенибуруз,
Дирибуруз;
Шердай чIавуз –
Буьркьуьбуруз,
Бишибуруз...

* * *

Гьа гила мад
Девирдин
Чулав жеда чин,
Ацукьай хьиз чIагь:

Цавуз – чилер,
Чилиз цавар тахквадай
Мукьвал жезва чIав...

* * *

Югъ-къандавай,
Цай къурди хъиз,
Кузва риктин
Эркин нехишар:

Цавун чина –
Чилин биришар.

* * *

«Хъайтгани зи беден куз ялавди,
Хквемир мад патав зи!» –
Зи къуншиди эмир гана Ажалдиз.
Гьалатвална къуншиди:

Хъша лугъуз минетдай къван,
Къат жезва ам мукал хъиз...

* * *

Са берета,
Цайлапанар
Ягъиз тарам беденди,
Зун галтугдай
Михъи,
Чими
Теменрихъ.
Гида чуьнуьх жезва зун:

Вич чешмедиз акуна
Ктан жедач къван уьлендиз...

* * *

Къаз алахъмир, –
Херде жеда, –
Гъейрибурун хесетар:

Манат пул я,
Сагъзамай къван.
Амай чавуз,
Амай чавуз –
Кепекар...

* * *

Цуьк.
Вун цуьк яз амай къван,
Зун цаз яз амукьда:

Заз кІан туш,
Ви гандихъ
Душмандин
КъацІай гьил галукъна...

* * *

Гзаф вахт тир
Амачиз захъ муьгъуьббат.
Гзаф вахт тир, –
Мусибат, –
Хураваз гьам,
Сураваз ам...
Къе заз мад рагъ хьуьреза:
Чун са кІвализ хквезва...

* * *

Накъ шейх тир зун,
Падишагъ тир чилерин.
Къе –
Къекъверагъ:

Захъ гуж амач,
Захъ луж амач
Зи дустарин гьилерин...

* * *

Муьгъуьббат.
Са затІни туш
Муьгъуьббат,
Эгер адахъ галачтІа
Гаф,
Герек хьунни,
Эвездай жив,
Эвездай марф...

* * *

Динэгъли ваъ,
Дишегъли зи
Сувар я,
Лувар я
Руьгъдин:

Дишегълиди,
Зи кІвал чими,
Экуь ийир,
Нехиш твазва гамуна,

Динэгълиди –
Зи чІал рехи,
Гъуьргъуь ийир
Бириш твазва гафуна...

* * *

Руьгъ.
Руьгъ экв я,
Язва ялав.
ТуширтІа,
РикІ кисунни сагъибдин,
Хъфичир ам
Ракъинин патав...

* * *

Къе залан туш,
Къезил я тІалар зи:

Шагъварди,
Са-са чар къатадиз,
КІелзава чІалар зи...

* * *

Чун къакъатна...
Чун къакъатай чкадал
Хкаж хъанва дагъ
Чи гъамарин,
Гунагърин.

Ша ахгатин,
Чим хутан чи арада:

Чи пІагъарин накъвариз
Герек хъанва рагъ...

* * *

Сур.
Инсан.
Инсан ракъ я, ракъ,
Сур –
МикънатІис.
ИкІ туширтІа,
ЭкъечІунни
Уьмуьрдин варцел,
Суру инсан
Ялдачир вичел...

* * *

Аялвал.
Туна таза аялвал
Дидедин пак лайлайда,
За лув гана жегьилвилин гуьруьшдиз:

Жегьилвили,
Са кьве юкьуз,
«За вун кІанда!» – гьарайна,
Дагь бахшна заз биришрин...

* * *

Зини Гьуцран арада,
Кьалур тийиз чарадаз,
Ава мили экуьвал.
Ам анай гьич экъечІзавач йифизни:

Адалат чандавай,
Экуьниз кІанзавач,
Зи имандал
Гьалиб хьана мичІивал...

* * *

Са чІавузни
Садтирда,
Югь рикІелай алудзавач
Вичин бицІи,
Вичин рехи
Аялдин:

Ам датІана патав кьвезва багъридан,
Гагь – уьмуьрдин,
Гагь кьаматда аваз экуь
Ажалдин...

* * *

Мад вахь, Аллагь,
Элкьвезва зун,
Ви бинедал
Хквезва зун –
Файда авач хтуникай:

Галатзавач сакІани
Иблисдин шал
Зи кьисметдин хкунихъай...

* * *

Агата зав,
Зи мукъвади,
Твар авайди хура зи,
Аллагъ квачиз,
Мад садвайни тежервал гъахъ
Чи къведан сих арадиз.

* * *

Рехъ.
Бахт.
Зун.
Агъ, эхирни бахт акатна тепедик.
Ятлани зун хъфизвач:

Заз ван жезма,
Заз ван жезма
Гъеле адан кІвачерин...

* * *

Фикирар.
За фикирар,
ЭвичІзавай цаварай,
Къуркъушум хъиз цІуруриз,
Цазва жуван цІарара:

Заз кІанзава,
Женгера
Гъалиб хъана чІалар зи,
Туп-тфенерал,
Турарал...

* * *

Зи кІвалихъди,
Къачуз гегъенш къадамар,
Рекъе ава лугъуда,
Ажалди чан ксурдай чІав.
И карди зак кутазвач кичІ:

Зи уьмуърда ама гъеле,
Йифе далу къалурдай чІав...

* * *

Бумерангар.
Язамай къван вуна зун
Бумеранграй буьгътанрин,

Ви кълелай,
Ви рикелай
Кими жеч хер:

Им къисмет я инсандин,
Алахънавай къацѳуриз,
Чарадан бахт,
Чарадан хъвер...

* * *

Эхиримжи вахтара
Зун къудгазва месикай,
Цяяр кѳвахъиз рикѳикай:

Йифериз,
Зи мефтѳерал
Ацукъзава ахварар,
Накъвар алай вилерал...

* * *

Ислягъвал.
Исялагъвал –
Зи яру цуьк,
Экъечѳнавай,
Атир гуз,
Женгер феѳи майдандал,
Ви тум цадай вахт атанва
Цавун никѳе –
Карванда...

* * *

Мад куь патав атанва зун,
Дагъустандин дагълар тик,
Я са орден,
Са медаль гвачиз,
Алѳурдай куь синерал:

Квез багъишиз гъанва за рикѳ,
Уьмуьрдин чим –
Рагъ жагъай,
Куь мурк алай къванерай...

* * *

Югъ.
Югъ ятѳани,
Мичѳизма къеѳел,

Угърийри,
Сад хъана,
Сура тур хъиз экувал:

Чи вилериз ахквадач экв,
Вахгудалди иблисри
Малаикрив михъивал...

* * *

Дуьнья.
Акваз дуьнья,
Асмишзавай мичлери,
Бамишзавай мекъери,
Къуразва зун тахта хъиз –
Къурурай:

Къурайла,
Къурайла,
Фад цай къада за...

* * *

И сеферда акунач заз
Ви гъилерин,
Ви кIвачерин
Гъерекат,
Я залзала хурарин:

И сеферда,
Гатфар яз куьчеда,
Зал гьалтна ранг зуларин...

* * *

Ахвар.
Жив хъиз къанва,
Гуьз хъиз ханва
Ахвар зи:

Заз гуж гузва
Гуьрчегвили,
Емиш хъанвай базардин...

* * *

Тухузва зун чиркин вацIу –
Вахтунни.
ЗатIни амач галкIиз жедай:

Залай вилик тухванва
Гъахъ,
Адалат,
Инсанвал –
Дестекар зи бахтунин...

* * *

Гъа гила-мад куътягъ жеда,
ЗатІ амукъдач
Эдеб кІани,
Мешреб кІани
РикІикай:

КъацІай руьгъер хчІал хъанвай
Вокзал хъанва
Иервилин кІваликай...

* * *

Гъилер.
Чапла гъил –
Уьмуьрдиз,
ЭрчІи гъил мукъва я,
Мукъва я ажалдиз:

Са гъил къайи,
Са гъил чими
ТуширтІа,
И кар къвечир садрани зи хиялдиз...

* * *

Дагъдин кукІуш –
Булутдин тахт
Лекъре гагъ-гагъ
Вичин кІаник кутазва:

ЭвичІ тежез чилел мублагъ,
Булутдин руьгъ къуразва...

* * *

Яшлу дагъ.
Яшлу дагъди,
Дишегълиди пудра хъиз,
Циф гуьцІава хъуькъверив:

Адаз кІан туш,
Вичин чинин

Яргъи,
Какур
Биришар,
Акуна гъич лекъериз...

* * *

Циф.
Рагъ.
Пар чӀугвазвай деве хъиз,
Циф гъахъзава дередиз,
ТӀвар къачунвай
«Чилинди...»:

Адаз цавай ракъини
Килигзава секиндиз...

* * *

Вахт.
Винелла зун вахтунин –
Зарб балкӀандин,
Алачир залпанд.
Гъавиляй зун агакъзавач,
Зи кӀвач къецӀи бахтунив...

* * *

Сегъер чидай,
Рагъдан течир,
Рагъ твазва за гафара:

Заз кӀанзавач,
Гъахъна къаяр,
Зи шииррай
Квахъна нурар –
Гатфарар...

* * *

ЧӀал.
Лишан.
Хъсан хъана
ЧӀала аваз
Суалдин лишан:

Ам сеbeb яз чир жезва чаз
Инсанни гъайван...

* * *

Берекат.
Гъерекат.

КІан туштІа ваз
Хьелна вакай берекатди,
РикІин багъ тир,
КІвалин рагъ тир,
ЭкечІ жувни,
Гьисс миxьи яз,
Каинатдин гьерекатдик...

* * *

Чил.
Дагъ.
Дагъдин рехи кукІвални
Зун чиливай къакъатзавач,
Къакъатзавач мискъални:

Виневайла,
Зи рикІ адав,
Гена артух агатзава...

* * *

Къван.
– Вун къван тирди чидачир заз.
ЧизвайтІа,
Зи,
Таза,
Ширин
Шузари,
Ваз са пІагъни гудачир.

– Зун къван тиртІа,
Ранг къабулна ярарин,
Ви ашкъидин ялавра гьич кудачир...

* * *

Вахтни жезва,
Жув дагъви яз,
Дагъларивай яръара
Ажалди чан арушдай:

Техъфиз хъайтІа завай хуъруъз –
Виляятдиз синерин,
Вуна,
Дуънья,
Гуж тагана вилериз,
Сур атІутІ заз
Зи гьижрандин кукІушдал...

* * *

Темен.
Ви темен тир
Чилерал
Са зун маса тагайди.
Ги́ла амни,
Эркин яр,
Хаин яз,
Идан-адан
Ацукъзава метІерал...

* * *

Къул.
Къайи я къул.
Гуя иниз,
Хъфин тийир,
Аганва зул:

– Гъинва цІаяр,
ЦІаярин хва?
– Закай фадлай хъанва, дуьнья,
ТІурфанринни къаярин хва.

* * *

МичІ.
«Зун къуват я,
Течидай кичІ, –
Рахазва мичІ:

Ам ярх хъана,
Негр хъиз,
Боксердин гъуд галукъай,
Спичкадин экуьни
Къалурайла вич...

* * *

Рехъ.
Са къвехъ ятІа агакъарун
РикІеваз,
Зун рекъева.
Зи гуьгъуьна,
Зи гуьгъуьна –
ТІурфанар,
Гъазур тир зал вегъез чпин
Залан пекер – кафанар...

* * *

Мани.
Зи манидин ширинвал,
Эркинвални
Деринвал
Акваз кІан ятІа,
Адакай ваз,
Намус хвена,
Рахаз кІан ятІа,
Яб це лекърен лувариз,
Син къачузвай цаварин...

* * *

Зун цІурурун,
Зун такъурун
Гъимир жуван фикирдиз:

Зун паталди
Цайни хуъзва,
Къайни хуъзва
Уъмуърди...

* * *

Цав,
Цав какур я –
ЗатІни туш мукал:

Гъикъван вахт я,
РикІ агъур яз,
Ишез ам,
Вичин рушан –
Мешребдин сурал...

* * *

Яман хъанвай,
Заман хъанва
Къенинди:

Тахъайди
Вахт –
Девирдин гъуър
Ягъиз рикІин сафунай,
Алахънава
Дегишвал тваз
Сад Аллагъдин Гафуна...

* * *

Ажал.
Уьмуьрдин рехь,
Вичиндай къаз,
Къекъвезва ажал:

Галатайла,
Ам ял ягъиз,
Хквезва сурал...

* * *

Гъам.
ЭцигайтГа тикдаказ,
Къавар хана рикГин зи,
Агакъда гъам цаварив:

Вири-вири чАвариз,
Гъам кГвале таз,
Зун физ хъана
Жемиятдин суварик...

* * *

Гъар кткайда, –
Пак касди ва къацГайда, –
Вичин руьгъдин дуьаяр,
Са квек ятГа умуд кваз,
Ракъурзава цавариз.
Ракъуррай:

Гъим вуж ятГа чизвайди я
Жегъеннемдин цАяриз...

* * *

Авачиз туш,
Са гъин ятГа дуьньядин
Ава Ам –
Уьмуьрдин ЭКв,
Дава Дам:

Зун гъахъ тирди тестикъзава,
Зав,
Веси хъиз,
Агакънавай
Зи бубадин,
Зи дидедин
Дуьади...

* * *

РикІ.
Къил.
Къили,
Гъар са камуна,
Вич рикІелай
Акьуллу я,
Камаллу я
Лугъузва:

Вахт язавай сафунай,
РикІи гъич къал къачузвач...

* * *

Лувар.
Лувар квач.
КъайтІа,
Зани,
Лекърен саягъ,
Лаван чирдай:

Маса рехъ-хвал аквазвач заз,
Зи руьгъдин сув –
Карван чирдай...

* * *

Йиф.
Залайни,
Текдиз амай инсан яз,
Чулав къушраз –
Къаргъадиз,
Йиф алукъун залан я...

* * *

Теквал,
Къе мад тек я зун.
Ара гуз, –
Ина зурба сир авач, –
Герек я тек хъун:

Ада инсандиз
Вич вуж ятІа чирзава...

* * *

Сегъер.
Шегъер.

Сегърди,
Гъахъна шегърдиз,
Лугъузвач мани,
Вахт ятІани лугъудай:

Гъеле йифен хъенерихъ,
Чуънуъх хъанвай пипІерихъ,
Къуват ама
Сегърдин сес атІудай...

* * *

Чара жезва,
Чаравачиз,
Инсанни бахт:

Югъ-къандавай,
СиратІил хъиз,
ШуькІуъ жезва вахт...

* * *

За уьмуърда
Ви рикІ тІардай,
Ви руьгъ дардай
КІвалахнач:

Акси хъана
КъацІайвилиз,
КтІайвилиз
Девирдин,
Ви тІвар туна чахмахта...

ИкІ ятІани
Зи хъсанвал,
Зи инсанвал
КъатІанач Вуна:

КъатІанайтІа,
Зани са йиф акъуддай
Пайгъамбардин къужахта...

* * *

– КІвални аваз,
Хзанни,
Сални аваз,
Бустанни,
Ви тІвар алай бахт аквазмач.

– Девир –
Тахта,
Мих хъанва зун,
Къиле кутГа –
Вахт акъазвай...

* * *

Бахтсуз я зун,
Пар ятІани хиве къаз:

Жезвач завай
Муьгъуьббат,
Твар къачунвай
«Мусибат»,
За живи къван кІеме къаз.

* * *

Катзава зун виликди,
Къулухъ таз гум,
Къулухъ таз руьхъ
Зи къисметдин,
Уьмуьрдин,
Чиз-чиз экв авачирди
Эхирда зи жигъирдин...

Катзава зун виликди,
Гьерекатдай бахт акваз,
Зи гуьгъуьлдин тахт акваз,
РикІиз,
Даим жегъил тир,
Вич рекъидай вахт такваз...

Катзава зун виликди...
ИкІ хъайтГа,
Зи гьерекат
Акъваз жедач,
Акъваз жедач
Чиликни...

* * *

Гаф.
Заз кІанда Гаф,
Нефес кІанда Гафунин,
Ширинвал хъиз дидедин,
Эркинвал хъиз цуькведин,

Михъивал хъиз сафунин,
Хчивал хъиз турунин.
Заз кІанда Гаф...

ХъайтІа вахт,
За и кар гъисс тийидай,
Гъисабда за,
Шаирвал
Зи гъилерал къейидай...

* * *

ТІвар.
Беден.
Ви тІвар –
Чилел,
Беден –
Цава-тахтуна:

Ви тІварцІиз
Чка амач вахтуна...

* * *

Дидеяр.
Сагъзамай къван дидеяр,
Са чІавузни муркІади
Къач чи руьгъдин тепеяр:

Рагъ хътин гимн –
Лайлайди,
Гузва чаз цІун тикеяр...

* * *

Азан.
Са миxъи затІ
Азан тир,
Аламай чилел.
Гилад амни чиркин я:

Ам и гъалдиз гъанвайди, –
Багъишламиш, –
На капІавай
МискІин я...

* * *

Цуьк.
Диде.

Шад я дидедиз.
Гад я цуькведиз:

Ава зунни къе,
ТІавусдин рекъе,
Са лув хъана – къеб,
Са лувни – мешреб...

* * *

КІвал.
Зи кІвалик –
Уьмуьрдик
Къве дакІар я квайди.
Сана – югъ,
Сана йиф я авайди:

Са югъ тиртІа,
Са йиф тиртІа,
Кузвайди зи дакІарра,
Жечир зи кІвал ацІайди...

* * *

Виле сухир,
Виле сухир
ТІуб таквадай йифизни,
Жедач гъич мичІи,
Рехъ-жигъирда гурандин:

Ам руьгъерин гъижранди
Ийизва экуь...

* * *

Девир.
Девир къацІанва.
Девир ктІанва.
Адан чиркер себеб яз,
КІанзава заз рекъиз жув,
Бамишарна рикІ.
Амма жезвач:

Заз пис фикир атунни,
Дидечилин биришрай
ЭкъечІзава цуьк...

* * *

Бокал.
Вил хкІунни,
ИчІи хъанвай,
Зи азабрин бокалдик,
Вучиз ятІа фикирна за:

Зурба къуват,
Гъайбат ава
Ал шарабдин стІалдихъ...

* * *

Мукъвалла вун,
Авач яргъа.

ГьакІ ятІани,
Вун уьмуьрда амачир хьиз,
Дустар хьанва зунни кьаргьа...

* * *

Галукьдай кьван
Няс девирдин тапасар,
Гижи жезва кьил,
МичИи жезва вил...

ЯтІани за,
Зи шадвилел
Гьижрандин
АлукІзавач либасар...

* * *

Инсан.
Аквазмач инсан.
Аквазмайди
Хьен я адан,
Кьен я адан,
ИчИи хьанвай:

ИкІ фейитІа уьмуьр чи,
Пака амни ахквадач чаз,
Буьркьуь хьанвай...

* * *

Агьузардин пар алаз
Хиялрин хурал,
Хьфизва зун уьмуьрдай:

Сурани зи фикирда
Амукьда азаб –
Аялрин ажал...

* * *

Чарадаз хьиз,
Вилзава заз асирди,
Гуя вичин велед туш зун,
Са нин ятІа гуьрцІул я:

За зи уьмуьр давамдай,
Гардан кьуна аямдин,
АвачиртІа акьул заз...

* * *

Инсан.
Инсан,

Квачир
Лекедин кIус виждандик,
Твазва вуна чиркера,
Ви кьацIанвай кьадамрин:

Залум дуьнья,
Заз кьедалди чизвачир,
Тирди вун икI авамди...

* * *

Къисмет.
Къисметди,
Сух жез юкьваз,
Зини зи дуьадин,
Завни лапIаш вегьез тазва,
КьацIай хьуькьвез дуьньядин...

* * *

Чилинди яз,
Гагь-гагь за, –
«Чан жуванди», –
Лугьузва цавуз:

ИкI кIанзава,
Пака зи тIвар
Акьалтдай суруз...

* * *

Девир.
Девирди,
Сефиди вич яз,
Сефибурай кьазва чун.

Чал лугьунни,
ТIал лугьунни,
ДиликIвале твазва чун.

Чахъни садвал авач акьван:
КIус кьатунни,
Кьакьатзава,
Хазва чун...

* * *

Женнет.
Лезетрикай,
Няметрикай
Женнетдин,
Акьваз тийиз рахазва куьн.

Багъишламиш,
ИчIивиле,

**МичИвиле
Амазма куън:**

**Квез акъван хуш чкадин
Незуърлу емиш,
Аллагъдини бажагъат
Авунва дадмиш...**

* * *

**Са бязибур,
КичІ-къурхуди къатнаваз,
Гуъллейрикай Ажалдин
Чуънуъх жезва,
Катзава.**

Са зун кIеве гъатзавач:

**Зи рикI фадлай,
Гуълле гъахъна Уъмуърдин,
Къве пад хъанва,
Гватнава.**

* * *

**Къеце –
Къвал.
КIвале –
Къвал.
РикIе –
ТIал...**

* * *

**Рагъдан.
Рагъдан мукъвал жердавай,
Хвеши жезва чIулавриз:**

**Абур патал бахт я, бахт,
Экв хкахъун
Йикъан мили ялаврин...**

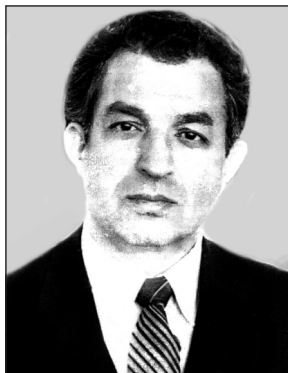
* * *

**КъуьтIуьзни кваз къецелай,
Къвезмач кIвализ кIевелай
Гъахъни Гуьурмет,
Ягъни Рябет,
Къенивал:**

**Язухриз мад кIанзамач,
Аквас кIвалин
Руьгъсуз хъанвай Чимивал...**

Магъачкъала 2015-йис.

Тыкаят

Гъаким КЪУРБАН

ГЪУЛДАНДИН ЛЕКЪ

(Романдай кылер)

Ирид лагъай кыл

- Зун Алпанрин Къудрат я, ваз – Къудрат хтул, - жаваб гана жегылда.
- Къудрат хтул, кье вун зи мугъман я. Инал исятда файтун къведа, чун гъада аваз зи кІвализ хъфида.

Къудратаз жаваб гудай мажални хъанач: са балкІан квай, кье чархун файтун атана, абурун вилик акъвазна.

- Акъах! – лагъана, Алиди сифте мугъман акъадарна, ахпа вични хкаж хъана, файтунчидиз ихтияр гана: - Гъала! Зи кІвализ!

Зур сятдилай файтун кье мертебадин кІвалин, яру цуьквер алай акациядин тарар авай гъаятдиз гъахъна. Къудрат Алидин хзанри: папа ва са кІар аялри, рухвайрини рушари, хайи инсан хъиз, къабулна... Гъил-чин чуьхуьз туна, суфрадихъ ацукъарна, мукъувай таниш хъана.

- Зун Худат шегъерда хана, - вичикай суьгъбетиз эгечІна иеси, - Пердекъирен хуьре чІехи хъана... Чи чІехи Къасум бубаяр Миграгъ лугъудай хуьряй я, заз акур чка туш, абур девлетлу итимар тир. Чаз КІеле шегъердин патав пудратда вуганвай мулкар, Пердекъиренда Шагъбан бубади завут эцигнавай тamar авай... Зав бубади сифте Худата, ахпа Бакуда кІелиз туна... Ахпа Къагъирдиз ракъурна: адаз закай еке кІелернавай алим хъана кІанзавай... За Къагъирдин университетда кІелзамаз Урусатда инкѳилаб хъана: бубадивай мулкар, девлетар къакъатна, вични дустагъда гъатна, гъана кечмиш хъана, - кыл агъузна, бубадиз рагъмет гъана, дуьа авуна. – Завай ватандиз хквез хъанач: жувни дустагъда гъатиз кичІе хъана... КІелер давамарна, алимвилин дережа къазанмишна, жува кІелай университетдин муаллим хъана... Мехъерарна, рухваяр, рушар хъана, кІвалер эцигна... Зи юлдаш, - паб къалурна, - хашпара я, Египетдин бине халкъдин, коптрин, руш я.

- Куьн гъикІ къазва? – вичиз сифте ван къвезвай, вилералди аквазвай месэладикай, са пай зарафат, са пай рикІивай яз, жузуна мугъманди.

- Хъсан, лап хъсан къазва. За жуван пайгъамбардиз, ада вичин

пайгъамбардиз дуьаяр ийизва, сагъвал тГалабзава, абуруни жумартдаказ гузва, - разивилин хъверна. – Зи паб кIвалин кIараб я. Адаз лезги гафарни чизвайди я. Чи аялри чпин буба Къавкъаздай хъунал дамахзава.

Къудрата вичикай суьгьбетарна, жузуна:

- Али халу, ваз ватандихъ галаз алакъяар авани?

- Виликдай тIимил-шимил авай, хтул, ахпа амукънач... Хзанри, - вил аялриз яна, - вири вахт къакъудзава. Жувни яваш-яваш арабрин юкъва вердиш хъана... Анжах Къавкъаз зи рикIелай алатзавач: гатузни лацу сирихар галай дагълар ахварай аквазва. Рекъидалди жуван вилериз бубайрин ватан садра къванни ахкунайтIа рикIиз кIандай...

Къудратан сивихъ «за ваз куьмекда» гафар атана, амма вичивай са куьмекни тежедайди чир хъайила, вахтунда акъваз хъана, суьгьбет дегишарун патал жузуна:

- Къагъирда мад лезгийр авани?

- Заз чиз, къве хзан ава... Абур йиса садра-къведра заз, зун гъабуруз мугъман жезва... Ина виликдай са девлетлу лезги, Байду буба лугъудай абид кас, авай, ада рекъидай къилий вичин девлетар вакъфадиз вахгун веси авуна... Гъавилий адан тIвар шегъердин са куьчедал эцигнава.

- Къагъирда лезгидин тIвар алай куьче ава?! – Къудрат тажуб хъана.

- Эхъ, анаг завай ваз лап гъа исятда къалуриз жеда.

- Зун инанмиш я.

Югъ няни жезвай. РикIел, мугъмандин хъсан чка далу я, мисал хтана, Къудрат къарагъна, сагърай лагъана, хъфиз эгечIна. Адаз иесиди лагъана:

- Къагъирда амай къван вун, гъуьрметлу хтул, гъар жуьмядин юкъуз чи кIвализ атана кIанзава.

Къудрата жумарт иесидин гъил къуна, икрам авуна, разивал гана.

...Пуд варз акъатна. Къудрат СССР-дин векилханадиз фена. И сеферда ам таниш тушир къуллугъчиди къабулна, лагъана:

- Москвадай жаваб хтанва, анжах ам ваз хуш жедай хътинди туш. Вахъ галаз мад суьгьбетар хъувун герек къвезва. Ша, - ам виликан кабинетдиз тухвана, куьсруьдал ацукъарна. Вич столдихъ ацукъна, дахилдай чарар акъудна, абура вил къекъуьрна, цIийи суалар вугуз гъазур хъана.

- Сад лагъайди, вуна вун Ватандин вилик михъи я, хаин туш лугъузва. Пуд варз вилик и кабинетда вав вугай суалар, вуна гайи жавабар зи вилик ква. Абурай Вагъид ви имидин хва тирди, адан халис фамилни Алпанов тирди чир жезвач. Им гъакъикъат чуьнуьхун жезвачни? – жузуна векилди.

- Ваъ. За вири авайвал лагъайди я, абур вири кхъин тавун зи тахсир туш, - лагъана Къудрата.

- Ви имидин хва ачух хаин хъанва, и кардиз вуна вуч лугъуда?!

- Заз Вагъид тахкуна са йис жезва. Ам хаин хъанвани, хъанвачни залай квез хъсан чида. Вагъидакай завай артухан са гафни лугъуз жедач.

- Куьн, Алпановар, хаинар тахъайла, бес газетриз акъатай куь, къве стхадин, шикил гъинай атайди я?

- Ам немсерин офицерди амалдалди тешкилай шикил я... Вагъида зун чан-рикI авуна тухвана, шикилчидив шикил ягъиз туна, закай чинеба газетриз акъудна. Зал ихътин дубара вегъена, кIеве туна.

- Вучиз?

- Зун хьтин диндал кIевибур, Германиядин патал элячI тийизвай есирар, бушарун патал...

- Чаз ви чIалахъ жедай делилар авач.

- Ингъе делилар! – Къурата вич Франциядин Игит тирди тестикъарзавай документ ва пенжекдин хивин кIаникай алкIурнавай френгрин хаш къалурна.

- Ахьтин документар дяведин шартIара жагъурун четин кар туш, чи разведчийрин вилериз рухъ кIвахун я.

- За гила вуч авун лазим я? – жузуна Къудрата.

- Вуч кIандатIа, гьам ая.

- За Сталиназ чар кхьида.

- Кхьихъ.

- Чарни ручка къала.

- Инал кхьимир.

- Бес гьина кхьида?

- Вун гьина яшамиш жезватIа, гьана кхьихъ.

- Ахпа за чар Москвадиз гьикI ракъурда?

- ГьикI кIандатIани!

- За инал чар хьтин, вуна ам куь пичиник ваз Москвадиз ракъура ман.

- Ваъ, ихтияр авач.

- Я юлдаш, вун фашистдилаини пис я хьи!

- Гьей! За вун исятда милицадив къаз тада!

- Милицадиз эвера! За адав вун къаз тада! Вуна зун, Советрин Къушундин майор, Франциядин Игит, гужуналди душмандиз элкъуьрзава! Им вуч алчахвал, вуч хаинвал я?!

Векилханадин къуллугъчи яваш хьана.

- Ви фамил гьикI я? – жузуна Къудрата.

- Вуна зи фамилдикай вучда?

- За вун Америкадин разведчи, СССР-дин хаин тирди субутарда! - Къудратаз гзаф хьел атанвай.

Векилханадин къуллугъчидин чинин рангар атIана, адак зурзун акатна, куьмек тIалабзавай вилер ина-ана къекъвена.

- Бес я, хьилер бес я, юлдаш майор, - къуллугъчи акваз-акваз хъуьтуьлдаказ рахаз эгечIна. - Ма, - чарни ручка вугана, - жуван кагъаз кхьихъ. За ам чи пичиник кутаз тада, - мад къайи гафар тахъун патал ам кабинетдай экъечIна.

Къудрата тади кваз чарчин къве чин ацIурна, эхирдай кхьена:

«Гъуьрметлу Иосиф Виссарионович! Зак са тахсирни квач. Зун хаин туш. Зун душман туш. Заз жуван Ватандиз хкведай, ислягъ зегъметдал машгъул жедай ихтияр гун тIалабзава.

Ялавлу саламралди майор Алпанов».

- Заз жаваб мус хтун мумкин я? – жузуна Къудрата.

- Пуд вацралай.

Йикъар, дустагъда хьиз, заландаказ акъатзава... Къудрата гьафтеда садра Али халу «инжиклу» ийизва, кIашун кIвалах авачир сятера чатухъанриз аялриз математика чирзава, Байду бубадин тIвар алай куьче жагъурна,

фергъаванрин пирамидайриз мукъувай элкъвез-элкъвез килигна... Нянихъ, пакамахъ, ватан рикIе аваз, Белиждикай вичи аял чIавуз туькIуьрнавай баяд («Белиж туш вун, анар я, Абас бадин фанар я...») мурмур ийиз, Мисридин куьчяр алцумзава...

Регъбердилай жаваб хтана, ада Къудратаз са шадвални ганач. «Заз хайи ватан мад бажагъат ахквада, - умуд михъиз хкатна. - За мад вучин? Низ гъарайин?» – рикIяй хабар къазва, жаваб жагъизвач.

Къагъирда акъудай зур йисуз Къудратаз чир хъана: гзаф лезгийр Иранда, Туьркияда, Шамда, Иорданияда яшамиш жезва. Гъеле Францияда амаз вилик акъвазай суал: «Яраб гъи гъукуматдай СССР-диз хъфиз регъят жедатIа?» - арадал хтана, жаваб жагъурзава. Хиял гагъ са, гагъ маса гъукуматдал акъваззава. Тестикъ рехъ къалурдай кас жагъизвач.

Чатук къазанмишай пулдин са пай харжна, Къудрата вичиз килелай кIвачелди Европадин цIийи либасар къачуна. Ахпа са юкъуз Хан Халили базардал хъанвай дустариз малумарна:

- Зун Туьркиядиз хъфида... Заз туьрк, азербайжан чIаларни чизва. Ана гзаф жуван лезгийрни ава... Анай заз ватандиз хъфизни мукъвал жеда, - чатухъанриз ва Али халудиз сагърай лагъана, ам рекъиз экъечIна. «Ватандиз хъфиз тахъайтIа, жуванбурун юкъва къванни хъуй», - фикирзава ада.

7.

«Къагъир-Истамбул» пароход Бушфур гъуляй экъечIна, Дардегънедиз гъахъзава. Инсанар Тебиатдин гуьзел шикилриз: чапла патахъай аквазвай дагълариз, тепейриз, тамариз, хуьрериз, багълариз... килигзава... Абурун килелай Истамбул шегъер: аскIан кIвалер, дар куьчяр, Ая-Суфи мискIиндин минараяр пайда жезва...

- Гуьзел я чи Истамбул, - дамахдивди лугъузва рекъин юлдашди Къудратаз.

- Я, - тестикъарзава Къудрата.

Пароход акъвазна... Чилел эвичIна, портунай шегъердиз экъечIна, Къудрата инсанрин рахунриз яб гана: ам, сад-къве гаф квачиз, регъятдаказ гъавурда акъазва.

Рекъел алверзавай итимдивай са сатул яд хъвана, СССР-дин векилхана авай чка хабар къуна. Истамбулвиди гъил туькIуьрна, куьчедин муькуь пата авай къве мертебадин дарамат къалурна. Фена, варарин килел урус ва туьрк чIаларал кхъенвай гафар кIелна, рикIиз регъят хъана, фикирна: «За сифте жуваз ксудай кIвал къада, ахпа векилханадин рак гатада», - умуд квачиз хъверна. Вичиз яд гайи итимдин патав хъфена, адаз лагъана:

- Чан къардаш, зун Урусатдихъай акъатгнавай инсан я. Ина сад-вад варз, мумкин я йисни жеда. Заз и магъледа са гъвечIи, ужуз кIвал кирида къаз кIанзава. Яраб ваз гъахътин чка малум ятIа?

- Ваз, къардаш, атIа чекмечидивай куьмек гуз жеда, - яд маса гузвайда гъил туькIуьрна, куьчедин вини киле авай къазма къалурна.

Яшлу чекмечиди фикирна, лагъана:

- Ава, тенгери галай кIвал ава.

- Аниз килиг жедани?

- Эхъ. За исятда къалурда, - цлаз янавай михинихъай куълег галудна. – Анаг зи чка я, киричи лезгийр мукъвара чпин Дуънберез хуъруъз хъфена, буш хъанва.

- Зунни лезги я, - лагъана Къудрата. – Дуънберез, - тикрарна, - заз ван хъайи тIвар я.

- Измир шегъердин патав, Дуънберез хъиз, мад къуд-вад лезги хуър гва, - чекмечиди вич чергес миллетдин векил, дагъустанвийрин дуст тирди лагъана. – Чун, Къавкъаздин миллетар, чахъ галаз, стхаяр хъиз, яшамиш жезва. Чи гзаф адалатлу рухваяр Туъркиядин гъукуматдин идарайра, къушунда чIехи къуллугърал ала, - дамахдивди малумарна.

- Зун лезги хуърериз килигиз, адалатлу рухвайрихъ галаз таниш жез агакъда, - лагъана шад хъайи мугъманди. Ам вичиз къалурай кIвалелай ва гана кIанзавай киридин къиметдилаи рази хъана.

- Ви пеше вуч я? Вун ина квел машгъул жада? – жузуна чергесди.

- За Къагъирда аялриз, тIелебийриз математикадай тарсар гана, инани гъакI ийида, - лагъана Къудрата. - Хабар къурбуруз «математикадин муаллим атанва» лагъ. Ви кIвалин дегълизда сад-къве суъре эцигайла, мектеб я ман.

- Ви мектебдиз къведайбур за жагъурда, - чергес хуърена.- Сифте зи хва математикадай гъазура, адаз дяведин мектебдиз гъахъиз кIанзава.

- Ви хва гъазурун завай. Пака атурай!

- Чун гъа и гъаятда яшамиш жезвайди я, - лагъана чергесди.

- Мадни хъсан я.

Истамбулдиз агакъай сад лагъай югъ икъван регъятдаказ башламиш хъунал Къудрат гзаф шад я. Базардай къачудай затIар фагъум авуна, кирида къунвай кIвалин куълег жибинда туна, ам СССР-дин векилханадиз фена. Пакамахъ акур гъаят инсанрай ацIанва. Абурун гуъгъуъна нубат къуна, няналди кIвачел акъвазуниз мажбур хъана.

Эхир нубат Алпановал атана: ам яшлу къуллугъчиди къабулна.

- Чаз вакай вири делилар ава, Къудрат Абасович. Ви арзайриз къве сеферда «ваъ» лагъанва. Ваз мад вуч кIанзава? – жузуна.

- Заз куън зи чIалахъ хъана кIанзава. Зун я душман, я хаин туш! Заз жуван ватан, жуван кIвал, жуван хзан акваз кIанзава!

- Бес вун вуж я?

- Зун СССР-дин Яру Къушундин майор! Са женгина фашистрин къуд танк тергай тупчи! Франциядин Игит!

- Я жеди. Чи ракIарихъ къвезвай, ватандиз хъфиз кIанзавай офицерар, къекъверагар хъиз, ава. Ваз и багъа парталар ни къачуна? «Иесийри» куъмек гузвани?

- Захъ, квелай, жуван Ватандилай гъейри, са иесини авач! За зур йисуз Къагъирдин Хан Халили базардал са чатухъандиз кIаш яна, пул къазанмишна. Ибур гъа пулдин са паюнихъ туъквендай къачур кастумар, перем, туплияр, шляпIа ва плащ я. Бес зун жуван посольстводиз, къекъвераг хъиз, тIалабиз къведани?!

- Вун вучиз икI векъидаказ рахазва?!

- Жувакай гужуналди хаин авурла, зун гужуналди ватандикай, кІваликай ва хзандикай магърум авурла, за вуч авун лазим я?! Зи хам кьелечІ хъанва, гъурметлу дипломат, багъишламиша.

- Зун ви гъавурда ава, майор, - явашдаз лагъана, чарни ручка вугана. – Арза кхъихъ.

- За кхъейди я.

- Мад кхъихъ.

Къудрата вичин тІалабун куърелди кхъена.

- Жаваб мус гузлемишин?

- Къвед-пуд вацралай.

Къвед-пуд варцар къвез алатна: гъар сеферда Москвадай гъа са жаваб хтана, гъар сефердани Къудрата мад цІийи арза кхъин хъувуна...

8.

Мад гатфар алукузва... Паъ гъядал ацукънава, адал верчер элкъвезва, са затІни жагъин тийиз, тарарин хъуьтуьл кІанер чализ, анрикайни затІ-матІ жагъин тийиз, элкъвена хквез, къу-къу ийиз, къаридивай твар тІалабзава.

Марварни Майрам кІвалахал ала: чІехи свас станциядин михъибан хъанва, гъвечІи свас – кІарасрин базадin гъисаб-ктабчи. И къуллугъар абуруз Абасан гъурметдай ганвайбур я.

Мектебдай, ктабрин цІару чанта гъиле аваз, Алпан хтана, салам гана, ухът аладарна, бадедин патавай сефилдаказ ацукъна.

- Бала, кье вун фад ахкъатна хъи? – жузуна паъа.

- Са тарс амаз чи ирид лагъай классда кІелзавай вири аялар муаллимри машинда акъадарна, Дербентдиз тухвана.

- Вучиз?!

- Камсамулдиз къабулиз.

- Бес вун тухваначни?

- Ваъ.

- Вучиз?

- Зун халкъдин душмандин хва я эхир, - Алпана муду хкатнавай хътин жаваб гана.

- Гъавиляй вун фад хтайди я ман... Агъ, гъахъ атІайбур! Чебни Къудрат хътин дубарадик акатрай! – къаргъишна къариди.- Катя халадикай куьмек хъаначни?

- Ваъ, ам гъвечІи классрин муаллим я.

- Вуна са хажалатни чІугвамир, бала.

- Я паъ, ви рикІел аламачни: абуру, - Алпанан фикирда муаллимар ава, - зун я октябратрин, я пионеррин жергейриз къабулайди туш. Зун гъар сеферда кІвализ, вилерал нагъв алаз, хтайди я. Гила, ингье, за виридалай хъсан кІелзава, ятІани зун саникни кутвазвач...

- Я чан бала, вун секин хъухъ... Зунни камсамулдиз къабулай туш, ингье, виш йис яшамиш жезва. Вунни виш йисч яшамиш жеда!

Алпан, кап-капа яна хъуьрена.

- Я чан паъ, ви жегъил вахтара камсамулар авайди тушир.

- Абур авачиз хъсан хъана ман.

- Абура аваз хъсан я, паъ: жегъилриз концертар, гъуъжетар, машгъулатар жезва.

- Ибура вуч машгъулатар я: садбура къабулиз, садбура вилел нагъв алаз рахкъуриз?!

- Им ви дуъз гаф я, паъ.

- За патахъ гаф мус лагъайди я, чан? – паъа къасухдай вич бейкеф хъанвайди къалурна.

- Садрани, паъ.

- Я хва, гила вуна заз лагъ: камсамулда авачирди атІа чІехи кІелердай чкадиз къабулдачни?!

- Заз гъахъиз кІанзавай юридический институтдиз – ваъ.

- Ахътин чкадиз гъахъдач ман.

- Ваъ. Пуд йисалай, цІуд лагъай класс куътягъайла, зун гъикІ хъайитІани Москвада юридический институтдиз гъахъда!

- Ам гъихътин чка я?

- Инсанрин ихтияяр чирзавай чка.

- Акъван яргъариз тефена, инал алай Дербентда муаллимвиллин, агранумвиллин курсар кІелайтІа, хъсан тушни, чан шараг?!

- Ваъ.

- Вучиз?

- Зун юрист хъайила, завай Къудрат буба ватандиз хкиз алакъда.

- ГъакІ я?!

- ГъакІ я.

- АкІ ятІа, кІела, бала, кІела! Ваз чи гъуцари, чи Аллагъди куъмек гурай! Югъ няни хъана. Варарай Марварни Майрам хтана: абура верчери къаршиламишна.

- Квез гишин хъанвани, чан дудуяр, къукъуяр? Исятда, - Майрам твар авай челегдал фена. Верчери, сада-садалай алудиз, кайванидин гуъгъуъниз чукурна.

- Хъша кІвализ, хзанар, - Марвара къула цІай хъувуна.

Хзанар кІвале, чайдан ругунал вил алаз, къулан виликай суфрадихъ ацукъна.

- Хзанар, къе квез радиодай хуш хабар ван хъанани? – жузуна паъа.

- Ваъ, лагъ кван.

- Къе радиодай тикрарна:
Алпанов Къудрат Франция гъукуматдин Игит хъанва...

- Урра! – хзанри капар яна.

- Им чаз чизвай кар ятІани, вири халкъдиз ван къведайвал тикрар хъувун пара зурба кар я, - лагъана Марвара.

- Бес и радио гъукуматдин къуллугъчийрин кІвалера авачни?І Бес абуруз ихътин малуматрин ванер къвезвачни?! – Майрама къуллугъчийрин саймазсузвилел вичин тажубвал къалурна.

- Абура къене рикІ авай, рикІе мяргъамет авай инсанар тиртІа, Къудрат фадлай чи къулав гвай, - лагъана паъа.

- Чи Абас бубани амай, - явашдаказ алава хъувуна Алпана.

9.

Дуьнберез хуьруьз фейила, Къудратаз кьве къунши итим чилин патахъай еке къал-макъалда авайди акуна. Ам гъавурда акъурвал, гъахъди, лазим документар авачиз, батIул акъатзавай, нагъахъди – гъахълу жезвай. Хуьруьн кавхадини нагъакъдан тереф хуьзвай. Нетижда кесибдивай са гужуналди вичин хзан хуьзвай чил къакъудзавай.

Аял чIавалай гъахълу тереф хуьз вердиш Къудратан чанди цIай къуна. Ам, вичиз са ихтияр авачIани, юрист хъиз, къал-макъалдик экечIна: чкадал силис къуна, Истамбулдин архивдай чилин документ жагъур хъувуна, суддал векил яз рахана, гъахъ винел акъудна, гъуьжет алай чил вичин иесидин кIвачихъ хъияна.

И дуьшуьшдилай гуьгъуьниз юрисдин куьмек кIанзавай инсанар: лезгийр, дагъустанвийр, чергесар, туьрквер... Къудратан патав къвез хъана.

- Я стхяр, зун юрист туш, за атIа касдиз язухдай куьмек гайиди я, - лугъузва Къудрата.

Куьмек тIалабзавайбуруз ван къвезвач, са тахсирни квачиз кIеве гъатнавай дугъри, савадсуз инсанриз куьмек кIанзава. Къудрата газетрай, журналрай, ктабрай Туьркиядин къанунар чирзава... Эхир геже курсар куьтягъна, диплом гвай гъвечIи юрист хъана: ам кесибриз чпин ихтияр хуьнин рекъяй еке куьмекчи хъана.

Вахтар физва... Къудрата йиса садра СССР-дин векилханадал кыл чIугвазва. Ам гагъ къабулзава, суьгъбетарзава, мад арза кхъиз тазва, гагъ къабулни ийизвач: ваз меркездай са хабарни авач, лагъана, ракIарилай элкьуьрна рахкъурзава.

Садра Къудратаз векилханадай эверна. Шад хъана, феи Къудрат Дербентда вичихъ галаз санал кIелай Исая Абрамова къаршиламишна. Дустар къужахра гъатна, абуру яргъалди суьгъбетарна.

- Къудрат, за ви дело кIелна. Зун инанмиш я: вун гъахъ я, амма вун немцерин разведкадин пацук кума, мукъаят хъухъ. Вагъид галаз шикил ягъай дугъривилин гъалатIар мад ахъаймир. Зун ваз куьмек гуз алахъда, идал шак гъимир. Ваз завай мад вуч куьмек кIандатIа лагъ.

- Исая, вун пара къадар сагърай, чан дуст. Зи хзан Белижда ава. Ана захъ вуж аматIа чира, тIварар къванни кхъихъ, абуруз зунни амайди чира ман, тавакъу я.

- Ихтияр авачIани, вири чирда, - хиве къуна.

Чара жедайла, Исая мад сеферда тагъкимна:

- Вири фашистар ФРГ-да кIватI хъхъанва, абуру чпин разведкани кардик кухтвазва. А патай ваз ишилта хъайитIа, тадиз атана, чи итимриз хабар це. Килиг: эгер вал мад шак фейитIа, ватандиз хтуникай умуд атIутI.

Са гъафтедилай Къудратан кIвализ хъуьрез-хъуьрез жегъил итим атана: вичин хъиз математика чириз кIанзава лагъана, шартIар чирна, ахпа давамарна:

- Ваз Вагъида саламар ракъурзава...

Къудрат кхунна, суалдалди ажайиб мугъмандиз килигна.

- Заз садан саламарни герек авач, - лагъана, мугъман къарагъариз алахъна.

- Яда, акъваз, яб це: ви имидин хва еке кас хъанва: Америкадин «Азадвал» радиодин диктор я.

- Заз хаин стха авач! Вунни ахлад! – мугьман чукурна, вич векилханадин кьуллугъчийриз хабар гуз фена.

...Исая Къудратав хзандин куьруь чар ва шикилар вахкана. И легъзейра Къудратай бахтлу инсан, белки, дуьндал алачир: ам дидедин чЛалал кхьенвай чар келуналди, багъри инсанрин чинриз, вилериз килигуналди тух жезвачир.

- Агъ, чан Исая, ви хъсанвал за вав гьикI вахгун?! - лугъуз, Къудрата гъилер чуькьезвай.

Эхир дустар меслят хъана: пака Дуьнберездиз фена, лезги багъда ацукъна, чЛулав кел тукЛуна, Белижни Дербент рикел гъиз, дустарихъ галаз шишкабабар неда.

И мярекат алатайла, Исая жузуна:

- Зун мад Истамбулдиз кьведайла, за ваз ви Белиждай вуч гьин?

Къудратан жаваб пуд гафуникай ибарат хъана:

- Дидедин гъилин фу.

Къудрат Истамбулда яваш-яваш милли векилдиз элкьвена: жемиятдин гъялна кИанзавай месэляяр кьвердавай гзаф жезва. Адан кИваликай юристдин кабинет хъанва, вични гъамиша кавказдин инсанрай ацЛана жеда.

Са цлал Ярагъ Мегъамедан, имам Шамилан... шикилар ала.

- Чна абуруз музей ачухда, гьелелиг пИпI хъуй, - лугъузва иесиди мугьманриз.

Сифте йисара Туьркияда Къудрата вич са ихтиярни авачир, я чилик, я цавук квачир инсан яз гьисабзавай. Гила вичин ихтияр чир хъайила, абур кьилиз акъудун СССР-дин гьукуматдивай истемишзава. Ам журналиствилел, таржумаирал машгьул жезва...

Ада фикирзава: «Гила зи хам лап кьелечI хъанва... Завай са чЛуру гафни, карни, гьерекатни эхиз хъижезмач... Дуьньядикай пай атЛанвай кьураба яз гьикьван эхин?! Заз жуван ватан, жуван хзан тахквас, ахкуртЛани диде сагъ-саламатдиз жагъун тийиз кичезва... Зи бадедини зун вилив хуьзва... Дидедин гъилин фахъ вил хъанва... Ам фар чрадай устЛар тир... Тир ваъ, я, эхъ, я. Сачун лаваш фар, хъран тИли фар, хемир квай фар, тЛанурдин чина ракъин нур авай фар... Вири жуьредин фар, Сивин суваринбур хъиз, Дербентдин базардал маса гузвайбур хъиз, чраз алакьдай... Бес ада чаз, вичин аялриз, чрадай тЛунутЛар, алугаяр, цикЛенар вуч тир?! Рагъметлу бубади лугъудай: «Я паб, вуна чрай фар недайла, кьафун герек кьезвач, абур явандаказни иштягъди тухузва». Чна бубадин гафар, ун, эхъ, ав тикрарна, тестикьардай... А камаллу гафарихъ зун гила инанмиш жезва».

10.

Белиж... Лезги бубайрин деге... Гъаятдал, куьчедал, станциядин вилик квай майдандал итимар, дишегълияр, аяларни кваз кИватI хъанва: абур Алпанрин Лекъерин Къудрат кьаршиламишиз, ам акваз, адан гъил кьаз, адахъ галаз са гаф кьванни рахаз атанва. Сифте жергейра Къудратан хзанар, мукъваяр, дустар: Алпан, паъ, Марвар, Майрам, бицЛи Абас, Арбил, Муфрудин, Мирзе, Зуьгьре, Катя, Сафалдин... акъвазнава.

- Къудрат ватандиз хтана, чан балаяр, ажеб кар хъана... Зун са абид инсан я. Зи рикIиз жуван хайи хва хтай кьван шад хъанва, - лугъузва яшлу

дишегълиди. - Зазни зи хва ахкунайга, - ада вичин хур гатазва. - Вил рекъик кваз, йисар алатзава хьи-и!

- Вазни ви хва ахкурай, чан диде, - алхишзава Майрама.

- Дяве цай я, стхаяр, вахар, - рахана дяведа хкатай кIвачин эвез кIарас квай набуд итим, - ада кун тавур садни тадач. Дяведа заз акур къван азиятарни къиникъар садазни такурай! О-гъо! – къил галтадна. - Куъне лугъузвай Къудрат зи тай-къаншар, жегъил чIаван яр-дуст я, зунни инал ам къаршиламишиз атанва...

- Алпанрин Абасан Къудрат хквезва! – хабарди вири Белиж кIвачел акъалдарна. Франциядин Игит хквезвайдакай хабар авай фронтдин дустарни Дербентдай, Агъулай, Бакудай атана, агакънава.

Хзанри, мукъва-къилийри, къуншийри Абасан Къудрат, игит хъиз, еке гъурметривди, зуърне-далдамдалди къаршиламишна, къужахра къуна, чан-рикI ийиз-ийиз кIвализ хкизва.

Къудрат гагъ вичин багърийриз, гагъ хайи хуъруъз, гагъ Къаф дагълариз... килигзава... Адан вилик кваз физвай, гуьгъуьнай къвезвай инсанрин дестеяр къалин жезва... Абуру хабарар къазва, Къудратани са гъихътин ятIани жавабар гузва, амма фикир мукъвалай, яргъай аквазвай дараматриз, магълейриз, багълариз, тамариз, дагълариз... гузва... Ингъе адан деге – бубадин кIвалер! Къавун чIередал алкIурнавай ракъун лекъ садлагъана юзана, на лугъуди, ада вичин иесидиз хвашкалди лагъана. Къурат акъваз хъана, ракъун лекърез, яргъал йисара тахкур багъа дустуниз хъиз, къилигна, хъурена.

- Зи гъулдандин лекъ! Вун гилани инал аламани?! – рахана ам.

- Эхъ, чан хва, - лагъана дидеди. – Ви лекърекай чи кIвалерин ярж хъанва. Инсанри чи кIвалер ви лекърелди жагъурзава!

Багърийри Къудрат кIвализ хкана, суфрадин чIехи къиле ацукъарна. Ада вичин къвалав игисна хтул Абас къунва... Инсанар багъа инсандиз килигуналди, адан суьгъбетриз яб гуналди тух жезвач: суалар вугузва, ажайиб жавабриз яб гузва...

- Чан бала, эхир вун хайи чилел хтана, - лагъана шадвилай шехъзавай Марвар дидеди.- Аллагъдиз шукур хъуй!

- Шукур хъуй цава авайдаз, - явашдаказ лагъана Шамай паъа.

Майрамавай шадвилин шехъун къаз жезвач, вилерилай накъвар алахъзава, къелечI вили пIузарар зурзазва, абурукай са гъихътин ятIани, анжах са вичиз ван жезвай гафар хкатзава.

- Вун хтана ажеб гуъзел кар хъана, Къудрат стха! – тупчи Бигъая, вилик квай столда гужлу гъилер акIурна, вич ацукънавай чкадилай кIарасдин кIвачерни галаз са метр цавуз хкаж хъана.

Накъвар алай вилер къуд пата къекъуьриз, Къудрата, рикIин вири назик, ширин, муьгъуьббатлу гъиссер желбна, лагъана:

- Агъ, чан ватан, чан хайи накъвар, чан багъа инсанар! Куън гъикъван ширин я! Зун квевай садрани къакъатнач... Зун квехъ галаз гъар юкъуз рикIай рахазвай...

И баркаван бубайрин накъвар, багълар, дагълар, юрдер, инсанар гъар юкъуз зи вилерикай карагзавай, гъар йифиз ахварай аквазвай...

Алпанрин кIвале ацукънавайбуру Ватандин ЧIехи дяведин къуд

ордендин сагъиб, Франциядин Игит, къанни цуд йисуз ватандихъ ялвар авур инсандиз, сивер ахъайна, витни акъуд тавуна, яб гузва.

Къудрата сифте вичин Абас бубадиз рагметар гъана, хзанриз башсагълугъар гана, вичикай къуд-вад гаф лагъана, ахпа риктин гиссерин деринвал, михъивал, ацукънавайбурун са-садан вилериз килигиз, адетдин гафаралди къалурна:

- Зун бахтлу инсан я! Чан паъ, чан диде, чан паб, чан хва, чан хтул, чан мукъваяр, чан къуншияр, заз куън, жуван хзан, жуван жемят, жуван ватан гаф йисарилай ахквазва! Ахкуна! Зун бахтлу я!

Ахпа ада вилик гъайи суфрадилай сачунал чранвай къелечІ лаваш фу къачуна, ни чІугуна, темен гана, иштягъдивди клас яна, ракъун сарар авай сиве къекъуърна, тІуъна, деринра гъатнавай вилер акъална, тІеам хкудна, лацу хъанвай къил галтадна, лагъана:

- Агъ, чан диде, ви гъилин фу гъикъван ширин я!

- Ам ваз гъалал хъуй, чан хва, - дидеди мад накъвар михъна.

- Куън ахкурла, заз жув Ба сувал акъахай къван шад хъана, - Къудрат, къил хкажна, шадвилин стІалри нур гузвай вилерай суфрадихъ ацукънавай, кІвачел акъвазнавай багърийриз, къуншийриз, хванахвайриз, дустариз килигзава.

- Вун, чан хва, чи пак Ба сувун бала я, - лагъана накъвар къаз тежезвай дидеди. - Вун жуван бубайрин чилел, жуван дегеда, гъа чахмахдин Ба сув хъиз, динж, кІеви, жанлу, къадимлу хъурай! Амин!

- Амин! – тикрарна инсанри.

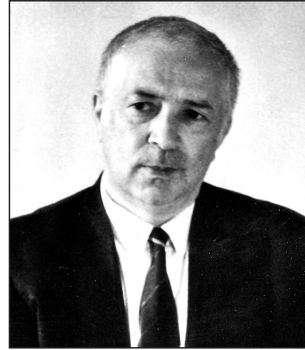
Са легъезда Къудратан вилер акъал хъана, адан беденди, гъар са кІарабди, гъар са жалгъади, гъар са нугътади зурба къезилвал, сагъвал, шадвал, бахтлувал, азадвал... гъиссна: ягъун-къиник, каш-мекъ галай, къураба уъмуър алатна; ам мад вичин бубайрин дегеда, дидедин гъилин фу нез, багърийрин юкъва, гъилер, кІвачер ачухна, архайиндаказ ацукънава... Эхир ам азад хъана... Эхир ам а-з-а-а-а-д й-а-а!!!

*Магъачкъала,
2010-2015-йисар.*

АБДУЛ МУТАЛИБОВАН 110 ЙИС

Гъажи ГАШАРОВ

ВИРИДАЗ ИСТЕКЛУ ШАИР

XX лагъай асирдин 20-30-йисара чи шииратдиз атай бажарагълу шаиррикай сад Абдул Муталибов я. Ада бегъерлудаказ яхцурни цуд йисуз лезги эдебиятда зегъмет члугуна, чи руьгъдин хазинада вичин гел туна. Барометрди гвавадин дегишвилер къалурзавайди хъиз, А. Муталибован яратмишунрай чаз XX лагъай асирдин лезги эдебиятдин гъерекат, ана къвезвай процессар (дегишвилер) хъсандиз аквазва.

А. Муталибов 1906-йисуз виликан Самур округдин (гилан Докъузпара район) Макъарин хуьре лежбер Муталибан хзанда дидедиз хъана. Шаирдин аял вахтар хайи хуьруьхъ ва Азербайжандихъ галаз алакъалу я. Адан буба къураба яз Къуба патан хуьрера жуьреба-жуьре кIвалахар ийиз (лежбервал, фялевал) хейлин йисара къекъвеней. ГъвечIи гада Абдулани бубадихъ галаз лап аялмаз дуньядин укIуь-цуру дадмишна, уьмуьрдин «мектебра» кIелна. Шаирди вичи рикIел хкизвайвал, адаз Къуба патан ашукъри, абурун «ширин» ва «туькьуьл» манийри зурба таъсирнай. Белки, гъавилияй Абдул хци гафунал, перишан манийрал, гуьгъуьнай ктабрал рикI алаз чIехи хъана жеде.

А. Муталибован акъул багълугъ жезвай йисар Дагъустанда инкIилабдин ва граждан дяведин вакъияяр кбиле физвай вахтарал гьалтнай. Чи уьлкведа Советрин гьукум тестикъ хъайидалай гуьгъуьниз лежбердин хциз уьмуьрдин рекъер ачух жезва. Ада школа куьтягъайдалай гуьгъуьниз хуьруьн Советдин исполкомдин секретарвиле кIвалахзава. Амма ктабрал рикI алай жегъил кIел-кхьин давамардай рекъерихъ къекъвезва. ИкI, А. Муталибов КцIар шегъердин педагогический техникумдиз гъахъна. КIел куьтягъ хъайидалай къулухъ ада хейлин йисара муаллимвал ийизва. Сифтегъан школадин тежрибалу муаллим Азербайжан гьукуматдин уни-верситетдиз гъахъзава. Ам агалкъунралди куьтягъна, Ахцегъ ва Докъузпара районрин хуьрера педагогвиле кIвалах давамарзава.

1951-йисалай пенсиядиз къведалди (1966-йис) А. Муталибова Дербентдин педучилищеда дидед чIалан ва литературадин тарсар гузва. Уьмуьрдин эхиримжи къад йисуз ам анжах яратмишунрин кIвалахдал машгъл жезва.

Абдул Муталибов 1986-йисуз кечмиш хъана. Шаир Дербентдин сура кучукнава.

Бажарагълу шаир ва фагъумлу критик Азиз Алема Абдул Муталибовакай икI лагъанай: «А. Муталибов лезгийрин истеклу шаиррикай сад я. Гъайиф хьи, адаз икъван гагъда лайихлу къимет ганвач. Ам гъакъикъатда вичин девирдин мазан ва халкъдин шаир тир. Илгъамдин шивцел - Рашидал (Пегас) алаз ада цIийи заманадин важиблу гъар са мярекатда иштиракна, уьмуьрдин уькIуь-цуру дадмишна ва Лезгистандин хуьрериз, суварин паяр хъиз, вичин рикIин нурад чукIурна».(Алем А. Шиир юкъвалай тамир. Лезги газет. 1996-йис. 9-август.)

Дугъриданни гъахълу гафар я. Яргъал йисаралди лезги ши- иратда зегъмет чIугур, гъамиша хайи халкъдихъ галаз са жергеда хъайи, цIудалай артух шииррин кIватIалар, са шумуд поэма чапдай акъудай А. Муталибован уьмуьрдикайни яратмишунрикай журналрин ва газетрин гъвечи макъалай-рилай гъейри маса ахтармишунар кхъенвач. Шаирдин яратмишунрин рехъ ахтармишун - им чи литературоведениедин вилик акъвазнавай важиблу месэлайрикай сад тирдал са шакни алач.

А. Муталибова хайи халкъдиз багъа ядигар яз девлетлу шииратдин ирс тунва. Ана лирикадин, сатирадин чIалар, поэмаяр ва гъикаятдин эсерар гъалтзава. Чпени шаирди лезги эдебиятда Къуьчхуьр Сайда, Етим Эмина, Ахцегъ Гъажиди, СтIал Сулеймана ва Хуьруьг Тагъира тесикъарай инсанпересвилин рехъ давамарзава.

Шиирар туькIуьрунал А. Муталибов гъеле педтехникумда кIелдайла машгъл тир. Амма сифте чIалар ада 1928- йисуз акъатиз башламишай «ЦIийи дуьнья» газетдиз гузва. Гуьгъуьнин йисарани А. Муталибован эсерар лезги шаиррин уртах кIватIалариз, «Социализмдин пайдах» газетдиз, «Ду- ствал» альманахдиз, школаяр патал хрестоматийриз акъатзава.

А. Муталибован сад лагъай ктаб «Экуьнин ярар» тIвар алаз 1950-йисуз Махачкъалада чапнай. Ана шаирдин поэмаяр, тIебиатдикай, муьгъуьббатдикай, хайи хуьруьн зегъметчи агъалийрикай яратмишай эсерар гъатнава. Ктабдай акъвазвайвал, А. Муталибов чранвай шаир яз майдандиз экъечIзава. Чешне яз, Ватандикай, уьлкведин ва хайи хуьруьн уьмуьрда къвезвай дегишвилерикай ва маса месэлайрикай яратмишай «Накъвар», «Акъвазмир», «Жигъин тийиз», «Дагълара», «Гатуз», «Шаир», «Чубандиз», «Мирзе Семендер халу», «Автобусни къари», «Гъажибала» ва маса чIалар къалуриз жеда.

А. Муталибова чIалан устадрихъ элкъвена теснифай шииррикай сада икI лугъузва:

**Гъакъикъат дуьз кхъиз алахъ,
Дуьз рекъяй гъич жемир патахъ,
Нубатдалди темаяр яхъ,
Акъуд са-сад къилиз, шаир!**

Шаир вичин яратмишунра и тIалабуниз уьмуьрдин эхирдалди вафалу яз амукънай.

Ватандикай вичин гаф лугъун тавур шаир чи шииратда бажагъат гъалтин. А. Муталибовни и темадай къерех хъаначир. Адаз цIудралди и месэладиз талукъ шиирар ава. Абурукай сифтеди «Накъвар» тIвар алай эсер я. Бубайрин

юрдар, чуьллер, накьвар - абурулай, иллаки чилер кьит дагъ-вийриз, багъа вуч ава?! Ватан гъа жуван хуьрелай, райондилаь, республикадилаь башламиш жезва. Хайи чилиз, накьвариз гъуьрметун - им Ватандиз гъуьрметун лагъай чIал я:

**Накьвар! Накьвар...Зи чан хьиз за
Куь хатур лап вине къазва.
Нагагъ гишин хъайитIа, за
Куьн ризкъи хьиз гъиле къазва...**

Шаирдиз накьвар, яни Ватан, чандилаьни багъа я, сергъят авачир къван кIан я:

**За квез зи чан гайитIани,
Куьн лап азиз накьвар я заз.
Зи сур гъина хъайитIани,
Гъанаг-зи хуьр, Макьар я заз.**

Ватан вилин нини хьиз хвена кIандаьди А. Муталибова Ватандин Чехи дяведин йисара яратмишай, къагъриманвилин манадин ялавлу эсера иллаки хъсандиз къалурнава. Чапхунчи душманди чи Ватандал бейхабардиз вегъей сифте йикъара - 27-июндиз - А. Муталибова «Дидедиз» тIвар алай шиир чапдиз акъуднай. Шаирди вичин хушунлай Ватан хуьз женгиниз физвай хци дидедиз гьикI къин къазватIа къалурзава:

**Зи далудиз уьткъемвилин
Лишан яхъ ви эрчIи гъилин.
За ваз къазва лап кIеви къин:
Жеда ви хва игит, диде.**

И эсердин гуьгъуьналлаз шаирди къагъриманвилин ва ва- танпересвилин темадай таъсирлу чIаларин цикл теснифнай: «Эверзава чаз», «Дидедин тапшуругъ», «Красноармеецдин къин», «Кузва хьи...», «Заз дидеди икI лагъанай», «Мярекатдай акъатда вун», «Берлиндиз немсерин офицерди кхъей...», «Са немец офицерди Гитлераз...», «За лугъузва» ва масабурун тIварар къаз жеда. Гъа йикъара Хуьруьг Тагъира, СтIал Мусаиба, М. Эфендиева, С. Шихалиева, Б. Султанова ва масабуру ватанпересвилин темадай халкъ руьгъламишзавай таъсирлу чIалар яратмишнай. Х. Тагъиранни А. Муталибован чIалар, лагъайтIа, дяведин йисарин шииратдин «къизилдин фондунин» яратмишунрик кутаз жеда.

Мад са кIвалах къейд тавуна жедач. А. Муталибова дяведин йисара яратмишай эсерар я мана-метлебдин, я художественный жигъетдай (ада ишлемишнавай чпиз ухшар авачир художественный приемар) чпиз тешпигъ авачир чIалар я.*

А. Муталибова дяведин йисара яратмишай чIаларикай «Элжекар» (Гъ. Къурбана ам «гъвечIи поэма» яз гъисабзава) виридалай таъсирлуди, тамамди ва гъа вахтарин инсанрин рикIера мягъкем чка къурди хъанай. Вичихъ къуватлу сюжет авай и эсер дугъриданни хрестоматийный эсердиз элкъвенай. Виче фронтдинни фронтдин далу патан мягъкем алакъайрикай раханвай, вич гъвечIи, манадиз дерин и эсерда советрин инсанрин (аскер, фяле,

лежбер, интеллигенция) ният, гаф-чІал, кьуват сад хьайила, чи хура гьич са душмандивайни акъвазиз жедач, гьалибвал чи пата жеда – им вичикай рахазвай «гъвечІи поэмадин кьилин фикир я.

Гуьгъуьнин йисара акъатай «Бахтавар я чун», «РикІин гафар», «Гатфар», «Гелер», «Ватандин кьуллугъда» ва маса ктабра А. Муталибова вичин шаирвилин рехъ баркаллуодаказ давамарзава. Инал А. Алема шаирдин «Гатфар» кІватІалдиз кхьей рецензиядай агъадихъ галай гафар рикІел хквезва: «Лезги поэзиядал рикІ алайбурун арада Абдул Муталибован тІвар течидай кас бажагъат ава. Ам уьмуьрдиз эбеди вафалу я. Гьаниз килигна адан яратмишунар советрин девирда лезги поэзия фейи рехъ кьалурзавай са гъвечІи гуьзгуй лагъайтІа, чун ягъалмиш жедач, яни адаз гьам чи поэзиядин агалкьунар ва гьам татугайвилер, гьалатІар хас я. Кьилди кьачуртІа, адан шиирра чал гьа са вахтунда гьам халис реализмдин, гьам натурализмдин, гьам риторикадин, гьам шит хьанвай дидактический (несигъатдин) поэзиядин чешнеяр гьалтда». (Алем А. Гатфарикай мани. Коммунист. 1971-йис. 27 февраль.).

Абдул Муталибов датІана вичин устадвал хкажиз, девирдихъ галаз кам-камунаваз физвай шаир хьайиди я. 60-йисарин сифте кьилера советрин машгьур шаир Э. Межелайтисан «Инсан» тІвар алай ктаб акъатайдалай гуьгъуьниз гзаф шаирри, гьа жергедай яз Дагъустандин чІалан устадрини, исандин акьулдикай, кьуватдикай, девирдин вилик жавабдарвиликай таьсирлу чІалар яратмишзава. Лезгийрикайни и месэладиз фикир тагай шаир жагъурун четин я. А. Муталибовни и темадикай кьерех хьанач. Ада садан фикирарни тикрар тавуна, вичин кьайдада и темадай «Инсан», «Инсан я зун», «Гелер» ва маса чІалар теснифна.

**Инсан я зун...Инсанвал заз
Куьтягъ тежер девлет я зи.
Инсанвилин кьилих квайдаз
Гъуьрмет авун хесет я зи.**

Шаирдин фикирдалди, инсандилай алакь тийидай гьич са карни авач. Ам (инсан – Гь.Г.) «дуьнья икьван иер туькІуьрай кьегьални я», ана «хкахъ тийидай эквер куькІуьрайдини я, гьар са кардин куьлег гьилевайдини я». Иниз килигна гьар са касди инсаниятдин ва девиррин вилик вичин жавабдарвал гьиссун лазим я ва и кьадим дуьньяда баркаллувал кьведай хьсанвилерин хараяр» туна кІанда. Им шиирдикай хкатзавай кьилин фикир я.

Вич гьамиша халкьдин юкьва яшамиш хьайи, жемятдихъ галаз укІуь-цуру пай авур шаирди кьейдзава:

**Мекъизвайдав за зи кавал вугана,
Заз шад хьана гьадаз чими хьайила.
Чимизвайдаз за гьиз кьайи яд гана,
Заз дад гана кьанихда яд хьвайила...**

Гьакьикъатдани А. Муталибов, халкьдин шаир хьиз, халкьдин хвани тир. Шаирдин и кьетІенвиликай Ж. Мурадалиева А. Муталибован «Къванцел гелер» ктабдиз кхьей рецензияда хьсандиз лагъанва: «Шаир вичин

агваллувилин ва руьгъдин девлет, умудар, къаст, гележег... са гафуналди, вичиз талукъ вири затIар, хесетар, къаст, гележег... са гафуналди, вичиз талукъ вири затIар, хесетар галаз халкъдинди я... Халкъдин хийир-шийирдивай, мел-мехъерривай, гъам-хажалатдивай вич садрани чара ийизвач...

«Инсанвилин къилих квайдаз гъурмет авун хесет квай» шаирди халкъдин патай ихтибар, гъурмет, машгурвал къазанмишун регъят кIвалах туш. Амма Абдул муаллимдиз халкъдин патай ихтибар, гъурмет ава, адан тIвар кIелдайбуруз гегъеншдиз машгур я. И машгурвал ада «месик шуърбет хъваз» къачурди туш, и машгурвал къачун патал ада «варцар, йисар далудихъ кIватIна, баркаллу гелер туна вич атай рекъера». Ам машгур авурди гъа и гелер я» - давамарзава авторди (Мурадалиев Ж. Къванцел гелер. Коммунист. 1967-й. 2I-май).

А. Муталибов цIйи темайрихъ, идеярихъ, художественный алатрихъ къекъез хъайи шаиррикай я. Са чешне гъин:

**Халичаяр хрун патал
Гафарикай гъаларда за,
Гъаларални чан гъун патал
Лезги рушаз хабарда за.**

Мад са кар къейдин. Дуньядин халкъарин эдебиятди билбилдиз пуд вишелей артух шиирар бахшнава. Лезги шииратдани билбилдикай вичин гаф лугъун тавур чIалан устад гьалтдач. А. Муталибовани анжах вичиз хас къайдада къушарин пачагъдикай «Билбилдиз» лугъудай шиир теснифнава. Ина РагъэкъечIдай патарин халкъарин шииратда тестикъ хъанвайвал, «билбил» (цуькведал ашукъ хъанвай жегьил), «цуьк» (руш вич) символар яз ваъ, маса, акъул балугъ хъанвай къве касдин суьгъбет хъиз туькIуьр хъанва.

**Билбил, валай арза ийиз,
Чар атанва заз цуькведин...
Вуч хъана къван куь арада,
Вуна хатур хаз цуькведин.**

Лирический геройди билбилдихъ элкъвена икI лугъузва:

**Тадиз адан патав алад,
Дерт-гъал хабар къаз цуькведин...
Фена, вун фад хъша иниз,
Са шад хабар гъаз цуькведин.
Тавакъуйда, мад гъич валай
Шел-хвал тахъуй заз цуькведин.**

Шиирдин форма, везин, символика адетдинбур туш. И ва маса чешнейрай аквазвайвап, А. Муталибов чи шииратдиз цIйивилер гъиз алахъзава, бязи эсерра и рекъай адаз, шаксуз, агалкъунарни ава.

А. Муталибоваз вичин аямдин шииратдини таъсир тавуна туначир. ИкI, ада жегбил шаирри чпин яратмишунра устадивилелди ишлемишзавай гегъенш метафорадикай, реалистический символикадикай менфят къачузва. Гъа ихътин жуъреда кхъенвай эсерар, А. Алема лагъайвал, ирид пай цик квай, анжах са пай хкатна аквазвай айсбергдиз ухшар жеда.

Вич фадлай риторикадин ва дидактикадин къайдайрикай къерех хъайи А. Муталибова реализмдин тIалабунрал (гъакъикъат гъакъикъи рангаралди къалурун) амал ийизва, кIелзавайбур хиялрик, фикиррик кутазва. «Тажуб жезва зун» шиирда футболдин тупуникай ада вуч лугъузватIа килигин:

«КIвач акъурла, вак акатда лувар... Вун кат тавунал тажуб жезва зун, Ваз чиз-чиз мадни кIвачерин хурук Ахват хъувунал тажуб жезва зун».

А. Алема и шиирдикай гъахълуз лагъанай: «Чи вилеркай вичихъ лукIвилин психология авай ялтахдин образ карагзава...

Им адетдин ялтах туш. Им вичи лув гун патал вичин къвалани кваз кIвач акъурла, давам гузвай, эхзавай ва мадни хтана кIвачерик ярх хъжезвай алчах я. Ам негъ авун патал шаирдин къелем бес къадарда хци хъана». (Алем А. Шаирдин хазинаяр. Коммунист. 1972-йис. 22 февраль).

Ихътин чрай шиирар А. Муталибовахъ тIимил авач, абуру шаир гъамиша цIийи фикирар, темаяр, образар жагъуриз алахъзавайди къалурзава.

А. Муталибовахъ шииратдин чIехи жанрайра ва гыкаятдин жуърейра яратмишай эсерарни ава. Ам «Муъгъ», «ЦIийи хуър», «Папанни гъульуън договор», «Етим руш», «Самур дередин билбилар» ва маса поэмайрин, «Зарафатчи» прозадин ктабдин авторни я. И эсерар гъардакай къилди-къилди рахунриз лайихлу я, вучиз лагъайтIа илгъамдикай пай ганвай бажарагълу кас гъи жанрада кIвалахиз хъайитIани, ам чIехи уstad яз амукъзава. А. Муталибовни и жергедик акатзава. Адан эсерар къешенг, цIалцIам, михъи лезги чIалал яратмишнава, везиндин ва рифмайрин жигъетдайни тамам, чпиз хуш авазлувал хасбур я. Гъавилияй шаирдин хейлин чIалар манийриз элкъ- вена халкъдин арада яшамиш жезва, къени суваррик, мелмехъеррик еке гъевесдалди лугъузва. И жергедик адан «Зилфи», «Перистан», «Бике», «КIварчагърин дере», «Я Гуълселем», «Яр ширин я», «Ни чирна ваз» ва маса манияр акатзава.

Абдул Муталибов СССР-дин писателрин Союздин членвилин ва маса чIехи тIварар къачунал алахъай кас туш. Адаз а тIварар къачунин гуьгъуьна гъатдай вахтни хъайиди туш, я гъевесни. Ам хайи халкъдиз, багъалу Ватандиз къуллугъ ийиз тади къачур зари тир. Са шиирда А. Муталибова икI лагъанай:

**Зи вилик ажал - дагъар кватIани,
Дуъз фида зун, лап дагълар кватIани!**

Гъакъикъатдани шаирди садра къур гъахълу рехъ - Ватандиз ва халкъдиз вафалувал - вичин эхир нефесдал намуслудаказ хвена. Хайи халкъдини шаирдин пак тIвар, девлетлу ирс са чIавузни рикIелай ракъурдач. Им чIалан уstadдин, халкъдин шаирдин бахтлувал тушни бес?!

Абдул МУТАЛИБОВ
(1906 -1986)

ЦУЪКВЕРНИ ПЕШЕР

Гьеле тарцин тандик кумаз
Цуъкверни пешер
Гъазур хъанвай чпи чпин
Алудиз тIишер.

Цуъквериз кIанзавай сифте
Лацу ийиз тар.
Пешериз кIанзавай сифте
Къацу ийиз тар.

Ибуру – чун фад экъечIда!..
Абуруни – чун!
Тарце гъатна бегъем къал-къул,
Са кукIун-чухун.

И къал-къулдин ван хъайила,
КIватI хъана нуъкIер.
Лагъана: «Я кас, куъне куъз
ТIарзава рикIер?..

Сифте хъурай, ахпа хъурай,
Гъа тар куъд тушни?
Вучиз куъне гъарайзава,
Куъди туъд тушни?

Цуъквериз мад атана хъел,
Гъарайна кIевиз.
«Тавакъуйда, рахамир куън
Гъавурдик квачиз!..

ЯцIу гафар авуналди
ТуъкIуънни кIвалах?

Лугъудай хьи, гзаф бахтар
Санлай гудач садазни.
ХъайитIа ваз санхъай гатфар,
Санхъай жеда аязни.
Бес зун вучиз гъар патахъай
Юкъва тунва бахтари.
Бес зав вучиз аязни къай
Агудзавач гатфари...

Халкъ паталди са хийирлу
Кар кIанда жувахъ...

Чи къулухъай элкъвей яру
Шинияр къведа.
Са вацралай абур халкъдин
Суфрайрал жеда...

Дуъз я, пешер гуърчегвал я,
Мешреб я тарцин.
Са патахъай бегъерни гун
Метлеб я тарцин.

Чун тахъайла, де лагъ, тарци
ГъикI гъурай бегъер?
Мад бегъер гъин тийидай тар
Тар яни, мегер?..

Къавахдин жинс тиртIа чи тар,
Рахадачир чун.
Я инсанриз, я къушариз
Аквадачир чун.

Чи кIвалахдай чан алай къван
Гъар са затI шад я.
КIантIа жузуз чи тарцивай...
Тарни чи пад я».

Са вад югъни алатнач гъич,
Тар хъана лацу.
Пешер къулухъ галамукъна,
Гафар гваз яцIу.

* * *

Лугъудай хьи, йикъар жедач
МичIи йифер галачир.
Я гъамиша ракъар жедач
Марфар, цифер галачир.
Чи уьмуър, яр, санлай чулав
Йифер квачир йикъар я,
Заз экуъ я вири чил-цав,
Рагъни, зунни дустар я.

ЗИ ВИЛЕР

Куьне нашидай къазва зун, заз чиз,
КІанзвани квез зи уьмуьр пучиз,
Жегьил рушарин туьгъуьниз вучиз
Куьн, зал талукъиз, физва, зи вилер.

Вучиз завди куь са икьрар амач,
Валлагь, квехь гьич зи ихтибар амач.
Лугьумир куьне: заз хабар авач.
Заз куь рикІин сир чизва, зи вилер.

Куьз фида куьн, зун алайнал туна,
Вучиз завай куьн хуьз жезвач къуна?
Заз чиз-чиз, куьне зун кІеве туна,
Вучиз зал айиб гьизва, зи вилер.

Куь женжелвилер бесра, мад акъваз,
Зунни ягьалмиш жезва, куьн акваз.
Мад гьич дуьз рекъяй эхкьечІмир патаз,
Куьн къаравулри хуьзва, зи вилер.

ДУСТВИЛИН ЦУЬКВЕР

Дуствилин цуьквер Дербентдай гьида,
Жуван гьилив за дустуниз гуда.

Чехи разивал авуна ада,
Цуьквер зи гьилияй къачуна ада.

Гьуьрметрив чна къуна чи гьилер,
Адан вилери тІуьна зи вилер...

Хвешивили лап зи дуст бамишна,
Налугьуди, за балкІан багьишна.

Дуствилин цуьквер цана гьаятда,
Билбилриз мехьер хьана гьаятда...

Багьа савкъватрив ацІана гьаят,
Маса мешребдиз атана гьаят.

Къуй чи гьаятда билбилар, цуьквер
Хьурай! Гьамиша шадвилер, эквер!

Къуй чи гьаятра гьамиша къуьлер
Хьурай! Герек туш чаз пашманвилер!

Тамашият

Фейруз БЕДЕЛАХТУЛ

ТАРАШХАНА

(Къе меда - интермедийрин кIватIал)

ИШТИРАКЗАВАЙБУР:

Бубахва (*режбердин пекер, кIвачел шаламар, кылел бармак ала, къуьне чанта ава*)

Хвабуба (*цIару костюм, кылел бейсбулка, кIвачел туфлияр ала, туьтуьна яру галстук ава*)

Пирим (*яру костюм, кIвачел туфлияр, кылел бармак ала*)

Мирым (*вили костюм, туьтуьна галстук, кылел панама ала*)

ШайтIан (*гагь шайтIандин маска: яргъи япар, цIегьрен крчар, цIегьрен чуру, яру вилер*), гагь перидин (*косметика гзаф янавай вичин чин*) кIалубда гьахъзавай дишегъли. Пекер чIулав я. Къвалал чанта, чантадал яру шайтIандин шикил ала.)

Мани

Кас вацIукай Къулан хъана,
Са пад КIеле, са пад Куьре.
«Лезги» лугъуз гъарай гайла,
Ван-сес гьатда агъзур хуьре.

Садбур я чи чIехи гьуцар:
Рагъни, Варзни, Алпан, Эрен
Чаравал туш - муьгъ я вацIар:
Кьудял, Самур, Гергер, Нерен!

КIеледилай кIеледалди,
КIелед кылел цIаяр кIурай!
КIеле - Куьре, Куьре - КIеле,
Къветхверар я - таяр хьурай!

Вили гъуьлуьн лепедикай
Шалбуз дагъдиз яд жедай туш!
Келе - Куьре сад тахъанмаз,
Лезгидин рикI шад жедай туш!

I - ШИКИЛ

Пролог

(Сегънеда рекъер чара жезвай чка. Столбайрин винел къалургъанар (рекламаяр) ала: «Буржуяр капитализмадиз!», «Коммунистар социализмадиз!», «Хахаяр феодализмадиз!» ва масадбур. Цавари гугрум-пахърахъзава. Ажаиб музыка ягъазва, экв тIимил жезва. Сегънедиз шайтIан къвезва, ада къемеда къуьлзава. Сегънедиз экв хуьквезва)

ШайтIан (залдиз): - Инчанахъ рич нуз зевк? (пауза) Инчанахъ рич нуз зевк? Квез зун чир хъаначни? Инсандин са веледни зи гъилий саламат акъатнавайди туш! Шут идйавантакъа тамалас йялигъ из инделев ас ниднасни! (залда ацукънавайбуруз тIуб юзурзава-кичIерар гъуза. Ахпа са шумудал тIуб туькIуьрзава) Квез зун мад чир хъаначни? Ваз... атIадаз... муькуьдаз... зун чир тахъана жеч. Куьн зи патав фад-фад къвезвайбур тир, идакай, адакай рахаз, шайтIанвал ийиз! Ида акIна, ада икIна, лугъуз! Вуч фад куь рикIелай зун алатна? (пауза) Течирбуруз чир хъурай: заз куь чIалал «шайтIан» лугъуда. Зун шайтIан я, шайтIан! Квекай гзафбуруз зун ахварай хъайитIани акунвайди я. Зун акурдалай къулухъ гзафбур рикIе кичI гъатна экуьналди ахвариз хъфенвайди туш! (инихъ-анихъ килигзава, гъавадикай ни чIугвазва) Агъан! Инсандин веледдин ни къвезва. Мад кIамаяр агатзавай хъгинди я, чпин рикIер, руьгъер зи турбада тван патал! (турбадин сив ахъайзава) Ша! Ша гъахъа! Зи турбадин сив ахъа я! (инихъ-анихъ килигна) Зун са пипIе акъвазда! Яб акалда, чирда и инсандин веледрин рикIе вуч аватIа? Ахпа за абурун къилел ахътин уюнар гъида хъи! Аквада квез! Инсандин са веледни зи гъилий саламат акъатнавайди туш! Шут идйавантакъа тамалас йялигъ из инделев ас ниднасни! (са пипIе акъвазва. Сегънедиз къвезвай инсанриз ам аквазвач)

Бубахва (сегънедиз къвезва, залдиз): - Завай квез таб жедач – куьн жуванбур я: зун кесиб уьмуьрдикай галатнава. Пул акъудун патал шалвардин жибинда гъил турла гъиле гъич къифни гъатзавач. Накъ зани зи дуст Хвабубади меслятна: мад икI яшамиш хъжедач. «ШайтIандиз нянет» (шайтIан алай чкадал хкадар жезва), лагъана акъатна фида Дагъустандай! (Сегънедиз Хвабуба къвезва. Адан гъиле «Тарашизма! Пул! Доллар! Евро!» кхъенвай плакат ава. Бахвадиз сифте ам чир жезвач) Хвабуба, ам вун яни? (адан пекериз килигзава) Бейсбулка, галстук! Хпен хамуникай цванвай ви хъама бармак вутI хъана? Шаламар вуна музейдиз маса ганани?

Хвабуба: - Вуч шаламар? Вуч хпен бармак! Бубахва, хпер хвейидаз, цан цайидаз, гвен гвейидаз, хир ктIунайдаз, чатухъандиз, кIекIе - трактор гъалайдаз я гъуьрмет амач, я пул! За икI къатIизва: дуьньядин чарх аферистрин гъиле гъатнава. Гъавилияни, за «шайтIандиз нянет» лагъана (шайтIан алай чкадал хкадар жезва) жуваз цIийи имиж туькIуьрна!

Бубахва: - Аферистдин имиж?

Хвабуба (*хуруз гьил язав*): - Зур аферист, зур юрист, зур турист, зур агент, зур интеллигент!

Бубахва: - Баракаллагъ! Ихътин шиир гьич СтІал Сулейманани кхъейди туш. (*плакат къалурзава*) А къулуникай вуна вуч ийизва?

Хвабуба: - Ам заз рехъ къалурзавай маяк я! Ам зи цел я!

Бубахва: - Ниси твадай цел? Вуна мусанлай цІегъер хуъзва?

Хвабуба: - Ваъ, яда! Жизненная цель!

Бубахва: - Хвабуба, акІ ятІа къалура кван, ви цель галай пад! Чун гила гьинихъ фида? Къил туькІвей патахъ?

Хвабуба: - Бубахва, къил туьквей патахъ физ чун хпер яни? За интернетдай кІелнава, дуьньядин гьи пата ятІа са уьлкве авалда, тІварни «Та-ра-шиз-ма»! «Тарашизма» гьа!

Бубахва: - Чи чІалал «Тарашхана» лагъ ман!

Хвабуба: - Эхъ! Тарашхана! А уьлкведа ни вуч тарашайтІа, ни вуч къакъудайтІа, ни вуч чуьнуьхьайтІа а затІ адаз амукъзава. А уьлкведа долларар, еврояр зулуз таралай авахъдай пешер хьиз цавай къвазва. Чун тарашханадиз фида, Бубахва! Тарашда, къакъудда, чуьнуьхда, неда, хъвада, кефер чІугвада! (*мани лугъузва*):

**Вили цавар лифер патал,
Чилин кІан я къифер патал.
Инсанариз ганва дуьнья,
Кефер патал, кефер патал!**

**Къайгъу жедач уьмуьрдикай,
ХъайитІани гар, жив, аяз.
Тарашунни пеше жеда,
Тарашхана родина (*чаз ватан*) яз!**

**Я Бубахва, гъазур ян вун,
Женнетдиз са сефер патал?
Гьил къачудан и дуьньядлай,
А дуьньяда кефер патал?**

**Я Бубахва, гъазур ян вун,
Женнетдиз са сефер патал?
Гьил къачудан и дуьньядлай,
А дуьньяда кефер патал?**

Бубахва: - А кефер гьина ава, гьи патахъ гала? Ваз гьикІ чир хъана дуьньяда тарашхана авайди?

Хвабуба: - Интернетдай! Интернетдиз чилин кІаник квайбурни чида, цавун чинал алайбурни!

Бубахва: - Вуна тарашханадин рехъ - маршрут чирнани? Аниз виза нивай къачуда?

Хвабуба: - Тарашханадин рехъ чирун патал интернетда кхъенвай къанни цІуд суалдиз жавабар гун герек тир. Къанни муьжуьдаз жавабар гана за. Са тІимил амай тарашханадин маршрутни чириз, самолетдиз билетарни заказ гуз. Амма, интернетда ацукънавай аферистри эхирдай чІуру суалар гана заз.

Бубахва: - Заланбур тирни?

Хвабуба: - Гъар садай са шумуд тон къведайбур! Завай жузуна: «Вучиз филди гъар вад йисалай, къуьре гъар яхцІур йикъалай балаяр хазва?» Жаваб це кван!

Бубахва: - Чидач!

Хвабуба (*залдиз*): - Квез чидани? (Бубахвадиз) Ахпа жузуна: «Халияр

вучиз тарарал экъечІзавач?» Халияр (*гъилив къалурзава*)... тарал (*гъилив къалурзава*)!? Жаваб це кван!

Бубахва: - Чидач!

Хвабуба: - Гъинай чир жела? Ваз чими иситІа кІанда, лаваш фуан арада тваз (*турмачІ ийиз*) недайвал (*гъаждайвал*)! АкІай кІевера гъатнани?!

Бубахва: - Вун элкъез-хуьквез зал акъахмир! Лагъ кван тарашханадиз виза къачунани?

Хвабуба: - Ваъ! Эхирдай интернетда кхъена: «Тарашханадин виза шайтІандив гва. Адавай къачу!»

Бубахва: - Вун аферистрал гьалтна жеди...

(*Сегънедиз Пиримни Мирим къвезва*)

Пирим – Я Мирим, чун гила гъинихъ фида?

Мирим (*тІиш винизна ни чІугазва*): - Я Пирим, вун зи гуьгъуьна ша! Доллардин атир кабабдин атир хъиз гъи патай къвезватІа, чунни гъа патахъ фида!

Пирим: - Чун кабабдин нидал фена ламарал тагъма илисзавайбурал гьалтда (*ацалтда, дуьшуьш жеда*) гъа!

(*И рахунар Бубахвадивни Хвабубадив агакъзава. Абур Миримавни Пиримав агатзава*)

Хвабуба: - Ядаяр, куь сивяй заз «доллар», «кабаб» гафарин ванер атана. Куьнни тарашханадин суракъда авайбур яни?

Мирим: - Зун эхъ!

Хвабуба: - Ваз тарашхана галай пад чидани?

Мирим: - Ваъ! А интернетда ацукънавай аферистри эхирдай заз «Вач, шайтІан жугъура» - лагъана, - «Виза адавай къачу!»

Хвабуба: - Бес чна вучда? (*залдиз*) Яраб и залда тарашханадин (*гъилерин гъерекетдив тарашун имитация ийизва*) дад пІузаррив агакънавайбурукай садни авач жал?

Мирим (*залдиз*): - Тарашханада балкІанар гьална хтанвайбурукай садни авачни? (*тІубъ гъидал-гъадал туькІуьрзава*) Садаини ван-сес акъатзавач.

(*ШайтІанди чинал алай маска алудна вичин чантада твазва, дишегълидин кІалубда гъахъзава, итимрив агатзава. Маска алудайдалай къулухъ ам итимриз аквазва*).

Хвабуба: - Рехъ къалурдай са мусурман гьалтдач жал? Мусурман? («мусурман» гафунин ван атайла шайтІан кичІе хъана гъар сефер хкадар жезва, элкъвена катдай къасар ийизва. Фад вичел хуьквезва.)

ШайтІан (*хуруз гъил яна*): - Вири рекъер и заз чизва! (*музыка, шайтІанди мани лугъузва*):

- Квез гъерен шиш кІандани, гъавайи, кІандани?

Итимар: - Эхъ! Эхъ!

ШайтІан: - Патавни виш кІандани, гъавайи, кІандани?

Итимар: - Эхъ! Эхъ!

ШайтІан: - Чехи пулар кІандани, гъавайи, кІандани?

Итимар: - Эхъ! Эхъ!

ШайтІан: - Евро, доллар кІандани, гъавайи, кІандани?

Итимар: - Эхъ! Эхъ!

ШайтІан: - Квез кІвалахиз кІандани, кІандани, кандани?

Итимар: - Ваъ! Ваъ! Ваъ!

ШайтІан: - Квез кІвалахиз кІандани, кІандани, кІандани?

Итимар: - Ваъ! Ваъ! Ваъ!

ШайтІан: - Вилла ава Дубайда, гъавайи, кІандани?

Итимар: - Эхъ! Эхъ!

ШайтІан: - Базар гузва Мумбайда, гъавайи, кІандани?

Итимар: - Эхъ! Эхъ!

ШайтІан: - Маскавда тамун къурух, гъавайи, кІандани?

Итимар: - Эхъ! Эхъ!

ШайтІан: - Бакуда нафтад буругъ, гъавайи, кІандани?

Итимар: - Эхъ! Эхъ!

ШайтІан: - Квез кІвалахиз кІандани, кІандани, кІандани?

Итимар: - Ваъ! Ваъ! Ваъ!

ШайтІан: - Квез кІвалахиз кІандани, кІандани, кІандани?

Итимар: - Ваъ! Ваъ! Ваъ!

ШайтІан (*итимрив агатзава*): - Бубахва, Хвабуба, Мирим, Пирим, куьн халисан зи итимар я!

Пирим: - Ваз чи тІварар гынай чида?

ШайтІан: - Заз и дуьньядани, а дуьньядани чин тийидай са затІни авайди туш! Зун кьве дуьньядинни менеджер я!

Хвабуба (*шайтІандин вилик мет ягъана*): - Вуч хъсан хъана, вун чал гьалтна! Чаз - буьркьубуруз вил хъухъ! Чаз кІвалах тавуна нез-хъваз кьекъведай, кефер чІугадай уьлкведиз фидай рехъ къалура!

ШайтІан: - Куьн хътин рехъ квахънавайбур дуьз рекъе хутун зи пеше я. (*ШайтІанди Хвабуба къарагъарзава. Ам итимриз мадни мукъва жезва, абурун къуьнерал гъил эцигзава, хъуьрезва, маса амалрив итимар вичиз муьтІуьгъарзава*): - Анжах эвелдай за мониторинг тухуда! Куь гъар садан фикир чирда. Бубахва, лагъ кван, ви рехъ гынихъ я? (*рекламайрал гъил туькІуьрзава*)

Бубахва (*«феодализма» къалурзава*): - Зун фида феодализмдиз. Феодализмада пачагъ хкъгъдайла цавуз къуш ахъайдай. Къуш цава чалагугу ягъана элкъвена хтана нин къуьнел ацукъайта, адакайни пачагъ жедай. Белки пачагъдин къуш са юкъуз зи къуьнелни ацукъда жал? Белки закай феодализмада хан жеда жал?

Хвабуба: - Вакай хан жеда?

Бубахва: - Вучиз Жедач? Чи жемьтдиз шумуд виш йис я хан авачиз, пачагъ авачиз? Зун гъазур пачагъ тушни? (*кІек хъиз акъвазава*)

ШайтІан: - Пирим, бес вун гыниз фида?

Пирим: - Менеджер вах, вав дуьньядин чарх къулухъ элкъуьр хъийидай машин гватІа, зун гъа машинда акъадарна рахкура социализмадиз. (*залдиз*) Мус хуькведа вун чан Сталин? Ви девирда министрдини рабочиди са заводда чранвай фу тир незвайди, са заводди ахъайнавай эрекъ тир хъвазвайди!

ШайтІан: - Мирим, бес вун гыниз фида?

Мирим: - Зи фикир кьве ламрал акъахнава: чІулав ламра капитализмадихъ ялзава, рехи ламра тарашханадихъ! (*фикирзава*) Зун фида капитализмадиз.

Белки ана са юкъуз закай олигарх жен жал! Абрамович хътин! Сулейман Керимов хътин!

ШайтІан: - Хвабуба, вун гъиниз фида?

Хвабуба: - Зи гъиле авай плакат аквазвачни ваз? «Тарашизма! Пул! Доллар! Евро!» Тарашун гъина аватІа зун гъаниз!

(Гъарада са тІвар къаз гъарайзава: «социализма!», «феодализма!», «капитализма!», «тарашизма!»)

ШайтІан: - Квев гъарадав са балабан гва! Завай жув къуд патахъ пайиз жедач! Са рехъ хкъгъун патал чна референдум тухвана кІанда. *(итимри сада-садан чиниз килигзава)*

Хвабуба: - Вуч?

ШайтІан: - Референдум!

Бахва: - Референдум вуч я? Недай затІ яни, хъвадай затІ?

Пирим: - Адан ранг гъихътинди я? Лацуди чни, къацуди?

Мири: - Ам базардал акъудна маса гуз жедай затІ яни?

ШайтІан: - Референдумдик куъне тІвар къунвай вири амалар галайди я! Гила аквада квез! Куън гила фида, низ гъи общество кІанзаватІа, гъа гаф кхъенвай чкадал акъвазда. Гъинал гзаф касар кІватІ хъайитІа, гъа чкадизни куън за рекъе твада. Рази яни?

Пирим: - Референдум тухун тавуртІа жедачни?

ШайтІан: - Ваъ! Референдум тухун тавуртІа, заз райондай гаф къведа! Имиркадин президент Абамади заз «Вун демократ туш» - лугъуда.

ШайтІанди «референдум» лугъуз-лугъуз сегънедилай цІар ягъазва. Ахпа сегънедин юкъвал акъвазна команда гузва: Сад! Къвед! Пуд! *(Яру кваса «феодализма», Пирим «социализма», Мири «капитализма» кхъенвай чкайрал физва. Хвабуба вичин плакатни гваз сегънедин юкъни-юкъвал акъваззава)*

ШайтІан *(сегънеда вил экъуърна):* - Референдумдин нетижа фифти-фифти я.

Хвабуба: - Вуч фифти-фифти? Зун рази туш!

ШайтІан: - Заз чизвай гъа икІни жедайди. За квез цІийи са рехъ къалурда. Дуйньяда «Тарашхана» тІвар алай са уълкве ава! Тарашханадин къизилдин варарин куълегарни зав гва! Низ чида тарашхана гъихътин чка ятІа?

Хвабуба: - Заз чида! Чан тарашхана! Ана са кефер авайди я!

Пирим: - Ваз гъинай чида?

Хвабуба: - Гъинай? Зун тарашханадин илимрин академик я. Зун бригадир хъана - тарашна! Колхоздин седри хъана - тарашна! Исполком хъана – тарашна! Райком хъана - тарашна! Прокурор хъана – тарашна!

Бубахва: - Таб рахамир, яда! Советрин чІавуз вуна гъалайди кІекІе - трактор я. Ви трактордин ванцикай чи япар биши хъанвай. Ви трактордин гумадикай чи вилер буъркъуъ хъанвай. Вуна киса! *(ШайтІан патахъ ялзава, адан жибинда пул твазва, чинеба жузазва):* - Заз чинеба лагъ, а тарашхана гъакъван хъсан чка яни?

ШайтІан: - Тарашхана кефкомрин уълкве я! Анин хъсанвал гафарал лагъана куътягъ жедач. За квез манидал лугъуда!

Музыка, мани:

ШайтІан: - Ваз кІандани дуюгуьдин аш,
Кьилел верч алай?

Бубахва: - Эхь! Эхь!

ШайтІан: - АкІ ятІа, тараш! (къведра)
Ваз кІандани жунгавдин хаш,
Патавни виш гвай?

Бубахва: - Эхь! Эхь!

ШайтІан: - АкІ ятІа, тараш! (къведра)
Ваз кІандани чІахар афар,
Кьурай як галай?

Бубахва: - Эхь! Эхь!

ШайтІан: - АкІ ятІа, тараш! (къведра)
Ваз кІандани йиф-югъ кефер,
Дустарихъ галаз?

Бубахва: - Эхь! Эхь!

ШайтІан: - АкІ ятІа, тараш! (къведра)

Бубахва: - А тарашхана феодализмадилай гзаф яргъал яни?

ШайтІан: - Феодализмани тарашхана къветхверар я!

Бубахва: - Къветхверар я? АкІ ятІа, зунни фида тарашханадиз!

ШайтІан: - Квез виридаз тарашхана кІанзаватІа, за жуван компас тарашханадал туькІуьрда. Анжах са шартІ ава. Хъсан яб акала! Ахпа, чаз ван хъайиди туш лугъумир! Тарашханада пуд затІ рикІел гъун къадагъа я: сад ватан, сад халкъ, сад хизан!

Хвабуба: - Бес а тарашханада модда авай гафар, амалар гьибур я?

ШайтІан: - Абурни пуд я: сад лагъайди «тарашун», къвед лагъайди «таб рахан», пуд лагъайди «дустар, юлдашар гьар юкъуз пуд кепекдик маса гун».

Пир: - АкІ жедани? Таб рахазвайбуруз, дустар маса гузвайбуруз Дагъустанда вирида «нянет» лугъузвайди я!

Мирим: - Пирим, киса! Яда, чун Дагъустанда ваъ, Тарашханада жервал я. Вуж я чун аквазвайди? Чи гафарин ван низ къвезва? (зал къалурзава) Ибуруз садазни чун аквавал туш!

ШайтІан: - Мирима дуъз лугъузва!

Мирим: - За менеджер вахавай жизненни важни са гаф жузан. Менеджер баха, чавай а тарашханадиз жуван мобилникар гваз физ жедани?

ШайтІан: - Жеда! Тарашханада сура твазвайбурувни мобилникар вугузвайди я, гъавайи. Сувар – мехъер хъайила мукъва-къилияр зенг авуна абурухъ галаз рахурай лугъуз, гъавайи. Мобилник гвачиз садни кучукзавайди туш!

Хвабуба: - Вуч хъсан адет я! Чан тарашхана!

ШайтІан: - Куьн за лагъай шартІарал рази ятІа, за илисда кнопкадал. Сад, къвед, пуд!

(шайтІанди чантадай акъудна маскадал тІуб илисзава. Марш язава, сегънедин са пата яру экв кузва. Хвабуба, Бубахва, Мирим жергеда гъатна, солдатрин камарив сегъедилай садра цІар яна экв галай патахъ физва. Абуру мани лугъузва:

Хвабуба: - Акьулдиз це хъсан къилав!

Вирида санал: - Юкбуз тараш, йифиз тараш!
Хвабуба: - Хъурай вакай яру ялав!
Вирида санал: - Юкбуз тараш, йифиз тараш!
Хвабуба: - КІвалахиз це жуван кылиив!
Вирида санал: - Юкбуз тараш, йифиз тараш!
Хвабуба: - ЭрчІи гылиив, чапла гылиив!
Вирида санал: - Юкбуз тараш, йифиз тараш!
 Пирим тек аламукъзава сегънедин юкъвал
Пирим (*залдиз*) – Зун инал тек аламукъдани?
ШайтІан: - Ваъ яда! Тек тар тамани тахъурай! Вач жуван дустарин патав!
Пирим: - Зунни фида вири физвай патахъ! Зи гунагърилай гыл къачу,
 чан Сталин! Чан Путин! (*муъкуъбур феѳи патахъ физва*)
ШайтІан (*чинал шайтІандин маска алукІ хъийизва*): - Квез авурди за
 авуна! (*пафосдие*) Инсандин са веледни зи гыляй саламат акъатнавайди
 туш! Шут идйавантакъа тамалас йялигъ из инделев ас ниднасни! (*сегънеда
 гъалибвилин къуъл ийизава*)

2-ШИКИЛ

Хвабубадин маскаяр

Тарашхана. Хвабуба сегънедиз къвезва. Адан вилик ШайтІан акъатзава.
 ШайтІандин гыле маскаяр ава.

ШайтІан: - Хвабуба, ви чин фирчиндила аватна чІур хъанвай афардиз
 ухшар я! Ви рикІ кацери чухвазвани!

Хвабуба: - Жибинда чат-кепекни тахъайла рикІ кацери, кицери, пехъери
 чухвадайди я ман!

ШайтІан: - Хвабуба, ваз чидани, вун и чІавалди вучиз кесиб аматІа?

Хвабуба: - Ваъ!

ШайтІан: - Себеб сад я! Вал са чин ала! Вав са чин гва! Са чин алайбуруз,
 са гаф гвайбуруз тарашханада фу авайди туш. Тарашханада са чин алайбурун
 уъмуър уъмуър туш, кашмар я!

Хвабуба: - Заз жуваз чизва: кашмар я!

ШайтІан: - Яда, зи гафарал чІалахъ хъухъ! Дагъустандани гъа икІ тир.
 Маска алачирбурун жибинда пул жедайди туш! Ваз маска алачир чиновник
 акурди яни? Маска маскадин винел: келемдин пешер хъиз са шумуд чин алайди
 я абурал!

Хвабуба: - За вучда? Чинал алай хам алажна далдамдал хъиз маса хам
 акъалждани?

ШайтІан: - Маска алукІа! Ахътин маска алукІа хъи, вирида ви гъакъинда
 лугъурай: - «Хвабубади сиве тур тІубни класдайди туш! Хвабуба жуван гада я!»

Хвабуба: - Са гафуналди, вирида заз «Хвабуба хибриди я! Хвабуба хеб
 я» лугъурай?

ШайтІан: - Ваъ, яда! Хеб вучиз жеда? Жуваз сикІрен амалар чира!
 Къуллугъ гвайбурун, пул гвайбурун вилик кыл агъузна, кул хукудна тум
 галтадра! (*вичи поза къалурзава*) Муътуъгъвал къалура! Садрани абуруз
 против рахамир.

Хвабуба: - Дуъз гаф гвайбуруз вуч ийида?

ШайтІан: - Дуьз гаф рахазвайбурун пад садрани къамир! Гъахъ рахазвайдаз «вун батІул я», лагъ! Таб рахазвайбурун пата акъваза! Абуруз лагъ: - «Вун гъахъ я! Валай хъсанди авайди туш!»

Хвабуба: - Жувалай ажужбуруз вучда?

ШайтІан: - Жувалай ажужбуруз къамба кІекре верчериз килигдай хъиз килига! Виняй агъуз! *(поза къалурзава)*

Хвабуба: - Жув хътинбуруз вучда?

ШайтІан: - Абурал гъалтайла тапаррай хъуьредай къасар ая! Сив эрчи япалай чапла япал къван ахъая! Ахпани кІаникай-кІаникай жуван кар аку! Фур эгъуьна виридаз! Къакъуда! Тараша! Авурда гъатнани? Гъа чІавуз ваз авторитет жеда!

Хвабуба: - Бес милицадин-полицадин гъиле гъатайла вучда? Кафеда тІуьна-хъвана пул тагана катиз кІан хъайила вучда? Гъуьл авачир папарал гъалтайла гъихътин чин гъаллда?

ШайтІан: - Ваз вири секретар са юкъуз чириз кІанзавани? Муькуь амалар за ваз ахпа чирда! Къе ваз и къуд маска бес я. *(Хвабубадив маскаяр вугузва):* - Ма, алука! Вунни итимрин жергеда гъатрай! (залдиз) - Инсандин са веледни зи гъилияй саламат акъатнавайди туш! Шут идйавантакъа тамалас йялигъ из инделев ас ниднасни! *(хъфизва)*

Хвабуба *(маскаяр алукІиз-алудиз мани лугъузва):*

**Чуьнуьхда за жуван чин
Ухшар авай йитимдиз!
Куьн вири муьтІуьгъ жеда
Маска алай итимдиз!**

**Квез чидани гъер вуж я?
Маска алай хеб я къван!
Квез чидани яц вуж я?
Маска алай кал я ман!**

**Квез чидани, чидачни?
Дуьньядин тІул таб я къван!
Квез чиз итим вуж ятІа?
Маска алай паб я къван!**

**Чуьнуьхда за жуван чин
Ухшар авай йитимдиз!
Куьн вири муьтІуьгъ жеда
Маска алай итимдиз!**

Сегънедиз Бубахва къвезва. Ам акурла Хвабубади ламран маска алукІава, ахпа Бубахвадиз салам гузва:- Пакам хийир хъурай! Иа-иа-иа!

Бубахва *(Хвабубадилай элкъвезва, маскадин къулухъ кІев хъанвайди вуж ятІа чириз кІанзава):* - Чи патара ихътин гъайван хъайиди туш. Тан инсандин, къил ламран! Им гъи патай рехъ алатна акъатнаватІа тарашханадиз?

Хвабуба (*чинал алай маска алудна, ахпа алукI хыйизва*): - Ваз зун чир хъаначни? Зун я, Хвабуба я!

Бубахва: - Я кьейи хва, вакай лам хъанвани?

Хвабуба: - Ваз вуч зиян ава?

Бубахва: - Заз чIехи зиян ава! Чун санал акурбуру заз лугьурвал я: «Бубахва, вун вучиз ламран тай хъанва?»

Хвабуба: - Ваз ламракай хуш кьезвачтIа, закай кьуър жеда. (ада ламран маска алудна, кьуърен маска алукIзава): - Гила ваз зун кьубул яни?

Бубахва: - Ваъ!

Хвабуба (*кьуърен маска алудна вакIан маска алукIзава*): - Гила гьикI я?

Бубахва: - Яргьал хьухъ завай! Яргьал хьухъ!

Хвабуба: - Закай сев хьайитIа, ваз хуш кьведани? (*севрен маска алукIзава*): - Гьан! Килига!

Бубахва: - Яда, ви жуван чин вутI хъана?

Хвабуба: - Жуван чин за йифиз месик кусудайла алукI хыйизва. Зунни зи кьуншидин итим папавай чара ийиз хьурай лугьуз! Уях чIавуз жуван чини хийир гьизвач!

Бубахва: - Ваз ни чирна и амалар?

Хвабуба: - Заз и амалар менеджер бахади чирна. Ада лагъана: «Чинал маска алачирдан уьмуър уьмуър туш, кашмар я!» Гила за маскаяр кIватIзава.

Бубахва: - Гъиле авайбур бес тушни?

Хвабуба: - Ваъ! Кьуд маска вуч я хьи? Алай аямда, итимдал тIимилди цIуд чин тахъана жедач. Начаникрин вилик акъвазайла са чин... Жувалай ажубуруз килигдайла маса чин... Кьуншийрихъ галаз рахадайла гьалсдай маска... Гъуъл авачир папарих галаз рахадайла алукIдай маска...

Бубахва: - Азраилдихъ галаз чин-чинал атайла алукIдай маска авани ваз?

Хвабуба: - Ахьтин маскани авайди яни? (Бубахва хьуърезва) Бубахва, ви чина хьвер ава! Ваз кIвале сандухда ви бубайрилай амай маскаяр гзаф авай хьтинди я!

Бубахва (*хьел кьезева*): - Вуч? Зи сандухда маскаяр ава? Зун вун хьтин аферистдин тай яни?

Хвабуба: - Акъваз, акъваз! Вуна вуж алцуарзава? Ви чинал алайдини маска тушни? (*хьуърезва, патав агатзава, чинал гьил вегьизва*) Ам алуда заз це! За ам багъаз кьачуда! А маска валай заз гзаф герек я!

Бубахва (*Хвабубадин гьилер вичин чинлай алудзава*): - Зун ви тай яни чинал маска жез? (къеме акъудзава) За гила ви чинин хам алудна ам далдамдал акъалжда, кьурумсах! Ви чинин хамуникай за хьурхъ ийида! Маскадин хва маска! (*Хвабубадихъ галтуззава, кьведни сегьнедай акъатзава*)

3 - ШИКИЛ

Мирим – киллер

Тарашхана. Мирим (*сегьнедиз кьезева, ада мани лугьузва*):

«Гатун бере, жугьун кIане,

Са хьикьифдин верг хъанайтIа...»

ШайтIан (*Миримав агатзава*): - Яда, лезгийри эрекь хъвадайла хьикьиф ваъ гьерен шиш недайди я! Вун векьерал-къаларал фенвани?

Мирим: - Гъавайи гьатзавайди векьер-къалар я ман! Тарашханада гьерен шиш гъавайи гудай чка авани? Вири пулунихъ я! (*Мирим шехъзава*)

ШайтІан: - Шел акъвазара!

Мирим: - - ГьикІ акъвазарда? Зун гишила ава хьир! Руфун кьенез хъфена юкъван тарцел алкІанва. Закай инвалид хъанва. Чехибуруз лагъ, заз инвалидвилин пособия хъайитІани гурай ман.

ШайтІан: - Тарашханада пособияр гьил-кІвач галачирбуруз гузвайди я. Пособия кІанзаватІа жуван са гьилни са кІвач атІутІ!

Мирим: - АкІ хъайила заз пенсия хъайитІани це ман! Зун пенсиядиз акъуда!

ШайтІан: - Виш йис хъайила акъудда за вун пенсиядиз!

Мирим: - Виш йис заз мус жеда? И дуьньяда жедани, тахъайтІа а дуьньяда?

ШайтІан: - За ваз точно лугъун: ваз виш йис я и дуьньяда жеда, я а дуьньяда. Вуна пенсия я и дуьньяда къачуда, я а дуьньяда!

Мирим: -. Заз кье нез кІанзава хьир...

ШайтІан: - Нез кІанзавани? Ви сиве шумуд сас ава?

Мирим: - Къанни цІикъвед.

ШайтІан: - А сарарикай къанни цІуд акъуда. Къвед тур. Абурни сад-муькуьдан винел текъведаивал хъурай. Сиве кІус туна жакъвадай чІавуз диргарай иви атайла ваз мад нез кІан хъижедач.

Мирим: - Бес за вучда?

ШайтІан: - Дагъустанда авайла ви сенят вуч тир?

Мирим: - Маса гун.

ШайтІан: - Вуна вуч маса гузвай?

Мирим: - Итимар! За гьидан-гъадан гуьгъуьна рахана, им адаз, ам идаз маса гана кьил хуьзвайди тир.

ШайтІан: - Вуна ви дустар маса гайиди яни?

Мирим: - Эхъ! Заз дустар маса гудай спецтехнология ава. Эвел садахъ галаз дуст жезва. Адан рикІе вуч аватІа чирзава. Ахпа... патрахами маса гузва.

ШайтІан: - Вуна ви халкъ, адан интересар маса гайиди яни?

Мирим: - Нахаду! 90-йисариз а кар виридалай доход гъидай кар тир. Пул заз, халкъдин интересар атІабуруз!

ШайтІан: - Вун халисан зи итим я! Лагъ кван, Дагъустанда итимвал лугъудай са этикет авайди я. Бес вуна адалай гьикІ камзавай?

Мирим: - Вуч итимвал! Итимвал итимдин къуьнерал эцигнавай са пар я. Заз пуд кепек къведай чка аквадамаз за а пар къуьнерилай алудна гадарзавайди тир.

ШайтІан: - Яда, вун крупни специалист я хьи! Ви товар къачудайбур авайни?

Мирим: - Клиентар ацІанвай! Къулан вацІун и патани, а патани!

ШайтІан: - Бес вун тарашханадиз вучиз атана? Дербентда ам идаз, им адаз маса гана кьил хвена кІандай ман!

Мирим: - За Дербентда маса таганвай кас амач.

ШайтІан: - Гила жув маса це!

Мирим: - Зун ни къачуда?

ШайтІан: - За къачуда вун! Заз лукІ герекди я! Ви дустарин арада зи гуьгъуьна рахазвайбур хъайитІа фад зав хабар агакъара! Гъар хабардиз пуд кепек пул гуда за ваз!

Мирим: - Пуд кепекдал завай къил хуьз жедани? Заз постоянни доход герек я!

ШайтІан: - За ваз постоянни доход къведай чка жагъурда. За ви патав ви дуст Пирим ракъурда. Ада ваз ви цІийи пешедин тІварни лугъуда, тІулни чирда.

ШайтІан (*залдиз*) - Инсандин са веледни зи гъилий саламат акъатнавайди туш! Шут идйавантакъа тамалас йялигъ из инделев ас ниднасни! (хъфизва)

Мирим: - Къведа жал, къведа жал?

Зи гъилиз пул къведа жал?

Хуьда жал, хуьда жал?

Яраб за къил хуьда жал?

Жеда жал, жеда жал?

Закай итим жеда жал?

Къведа жал, къведа жал?

Зи гъилиз пул къведа жал?

Пирим (*сегънедиз къвезва*): - Къведа, къейи хва, къведа! Ви гъилизни пул къведа! Менеджер бахади ваз почетни са кІвалах жагъурнава. Пул галай! Вакай киллер жедани?

Мирим: - Ваъ, ваъ! Дагъустанда кІелер-хпер хвейди бес я. За тарашханадани кІелер хуьдани?

Пирим (*ягъанатдив*): - Я къейи хва, вуч кІелер-хпер? Ваз гилани киллер вуч пеше ятІа чизвачни?

Мирим: - Ваъ!

Пирим (*ягъанатдив*): - Ваъ! ВакІан макъ, кицІин лекъ! Къе-пака ви чуру-спел рехи жеда. И яшдив агакъна киллер чин тийидай итим жедани? (*тапанчи акъудзава, ам Мириман пелел эцигзава*): - ГъикІ я? Акур затІ яни? Гила чир хъанани, киллер вуч кас ятІа?

Мирим: - Я диде! Къена зун! Заз къайи гъекъ акъатна. Ваз минет хъурай, алуда ам зи пелелай!

Пирим: - Шалвар куьцІурнани? КичІе жемир! Ма, къачу! И тапанчи ваз менеджер бахади ракъурнава.

Мирим: - Анихъ ая! За вучда тапанчидикай! Заз адакай кичІе я!

Пирим: - И тапанчи ваз фу чирадай хъар я! Тапанчи гвачир киллер жедани?

Мирим: - Гила за вуч авуна кІанзава?

Пирим: - Яб акала. Вун яваш-яваш агатзава, пул гвай касдив. Адан пелел вуна эцигзава тапанчи. Ахпа яцІу ванчив гъарайзава: «Акъуда жибинра вуч аватІа, къурумсах! Зав гице!»

Мирим: - Ам рази жедани? Ада вугудани?

Пирим: - Вугун тавуртІа, тІанкъна ягъада вуна. Ам ярхар жеда. Вунани адан жибинда авайди-авачирди акъудна жуван жибинда твада.

Мирим (*тапанчи къачузва*): - Гъавурда акъуна. За гила вуж тарашда?

Пирим: - Чукуткадиз фена миллиардер Абрамович тараша! Виридалай гзаф пул гвайди ам я!

Мирим: - Заз телевизордай акуна: адаз телехранителар ава хьир!

Пирим: - Вач, фена са магазин атГут!

Мирим: - Магазиндал сигнализация ала хьир...

Пирим: - Акл ята, вач, я Бубахва, яни Хвабуба тараша! Абураал сигнализация алайди туш!

Мирим: - За абурун жибиндай пул акъуддай члавуз абурун гьилер ни къада? Вуна къадани?

Пирим: - Ваъ! Ви тапанчиди къада! Ви тапанчидин вилик са Хвабуба ваъ, вирибур гъулягъ акур хьипер хьиз тАкъана акъвазирвал я!

Мирим: - Вирибур?

Пирим: - Эхъ!

Мирим: - Акл ятла за валай башламишда! *(тапанчи эцигзава Пириман пелел)* - Акъуда жибинра вуч аватла, къурумсах! Зав гице! Акъуда пул, диде икл хъайиди! *(Пирим катзава, Мирим адан гуьгъуьна)*

4 - ШИКИЛ

Хвабуба – «ким-ир-сен»

Тарашхана. Бубахва къил кудна са пипле ацукънава. Хвабубани шайтлан сегънедиз къевезва. Абуракурла Бубахва чуьнуьх жезва *(тараз акъахзава)*. Шайтланди Хвабубадив сив клевнавай шуьшедин балон вугузва).

Шайтлан: - Ма, клевиз яхъ! Хун тавурай гъа! Балон хана хъуй, адан къене авай товар лув гана цаварал хъфида. Гила вун коммерсант я! Товар маса це! Къачузвай пулун пара пай заз, тимил пай ваз! Тарашхадин закон гъакл я! Гъавурда акъунани?

Хвабуба: - Эхъ!

Шайтлан: - Са гафни жузан! Ви дустари закай вуч рахазва? Чуру гафар рахаз хъайитла фад зав хабар агакъара! Гъар хабардиз пуд кепек пул гуда за ваз!

Хвабуба: - Башуьсте!!

Шайтлан *(залдиз)* - Инсандин са веледни зи гъилий саламат акъатнавайди туш! Шут идйавантакъа тамалас йялигъ из инделев ас ниднасни! *(хъфизва)*

Хвабуба къил тик къуна, саламни тагана Бахвадин патавай тлуз алатзава. Ада мани башламишзава:

- Господин хъанва закай,

Гъава маса гузва за!

Балон-балон ацГуриз

Цава маса гузва за!

Чур жедач, цуру жедач,

Низ ава ихътин товар?

Лап чехида ганва заз

«Кимирсен» лугъудай тГвар!

Сафунай ягъиз гуда,

Гъава тадач куьчеда.

Нобелан премия

За къе-пака къачуда!

Бубахва (*тарай эвичИзава*): - Я кьейи хва, тарашханадиз аватна ви гьил чемеда, сив виртледа гьатнавани? Вуна саламни гузмач хьи!

Хвабуба: - Сад лагьайди, за тарариз акьахиз эвичИзавай цимил кьифериз салам гузвайди туш! Кьвед лагьайди, заз хьсан килига! Зун ваз а ч'авуз Дагьустанда чидай Хвабуба туш. Зун господин Хвабуба я! И кар рик'ел хуьх! Пуд лагьайди, вун гьим я хьи, за ваз саламни гурай. Вун вуж я? Простой Бубахва! Вун гьинай (*гьилив чил кьалурзава*), зун гьинай! (гьилив цав кьалурзава).

Бубахва: - Вун накьан йикьалди т'вет' хьиз залай элкьез «Заз са п'ап'рус це!», «Заз са виш грам эрекь цуз!» лугьуз минетзавай кьекьвераг туширни? Са йифен кьене вакай господин хьанани?

Хвабуба: - Эхь! Зун гила кимирсен я!

Бубахва: - Вуж? Ким-Ир-Сен? Вун гьинай (*гьилив чил кьалурзава*), *кореецрин фадлай кьенвай пачагь Ким-Ир Сен гьинай?* (*гьилив цав кьалурзава*) Вуна вуч маса гузва?

Хвабуба: - За михьи гьава маса гузва. Кас гьуьлелай кьарагьзавай гьава! Михьрированный, ширинированный, сафрированный, тапрированный гьуьлуьн гьава маса гузва!

Бубахва: - Абур вуч гафар я?

Хвабуба: - И гафар латинрин ч'алал я - медицинадин ч'алал! Михьрированный – михьнавай лагьай ч'ал я! И гьвадик т'вет'ер-вет'ер галамайди туш! Ширинированный - шекер кутуна ширинарнавай лагьай ч'ал я! Сафрированный - сафунай ягьанвай гьава лагьай ч'ал я! Сулуфар галамачир!

Бубахва: - Сафунай янавай гьава?

Хвабуба: - Эхь! Эхь! Сафунай янавай, гьуьр ядай хьиз! Чилин винел сад лагьай сефер я, гьава сафунай ягьиз! И кар за авунва! И кардиз илимда «открытие» лугьуда! Кье-пака за Нобелан премия кьачурвал я!

Бубахва: - Бес тапрированный вуч лагьай ч'ал я?

Хвабуба: - Масадбуруз лугьумир, тапрированный - зи бизнесдик са т'имил тапарарни гала лагьай ч'ал я!

Бубахва: - Чан Хвабуба, зунни ви компанидиз к'валахал кьачу ман!

Хвабуба: - Ваь, яда! Вун гьинай, (*гьилив чил кьалурзава*) зун гьинай! (*гьилив цав кьалурзава*)

Бубахва (*минетиз адан гьуьгьуьна физва*): - Бес за хизан хуьдачни? Ша, чина кьведа санал бизнес ийин!

Хвабуба (*гьилин гьерекатдив «квахьа, алата» лугьузва*): - Уртах афардилаи жуван пип'иш хьсан я! (*Уьфт ягьиз-ягьиз сегьнедай акьатзава. Бубахва кьве гьил виликна адан гьуьгьуьна физва. Адан вилик Шайт'ан акьатзава*)

Шайт'ан: - Зи патав ша! За ваз к'валах жагьурда! (*вичихь галаз муькуь патяхь тухузва*)

5 - ШИКИЛ

Суррагат диде

Мирим (*сегьнедиз къвезва. Ада сив цавухъ элкъуърна гъарайзава*): - Гъалва! Гъалва! Чич!екни фу! Чич!екни фу! Са к!ус ниси!

Шайт!ан (*сегьнедиз къвезва, адав агатзава*): - Дуъняда каш гъатнавани?

Мирим: - Эхъ!

Шайт!ан: - Кич!е жемир, за тухарда ви руфун!

Мирим: - Ая ман! Ая ман!

Шайт!ан: - И тарашханада ц!ийи са бизнес ахъа хъанва. Аялар тежезвай папариз куъмекдай бизнес! Ваз суррогат диде – суррогатная мама жез к!анзавани?

Мирим: - Ам вуч коммерция я? Хийир галай кар яни?

Шайт!ан: - Гзаф хийир авай бизнес я! Ваз миллионни зур пул гузва. Вунани са низ ят!а аял хазва.

Мирим: - Белки закай суррогат буба жен! Ахътин ашкъидив к!валахдай хъи за! Суррогат бубадиз гъикъван пул гузва?

Шайт!ан: - Са вуняни кефер к!анзавайди? Суррогат бубавилиз кандидатар гзаф ава (*гъилив зал къалурзава*). Садни, суррогат бубадиз пул гузвайди туш. Адаз гузвайди виш грам эрекъни са к!ус лимон я! Зи клиентдиз суррогат диде герек я.

Мирим: - Зун итим я хъир. Итимдивай аял хаз жедани?

Шайт!ан: - Вуна Дагъустан фикирдиз гъимир. Вун тарашханада ава. Ина техникани масад я, технологияни! Инихъ ша, за вун гъавурда тван. (*залдиз*) Инсандин са веледни зи гъилий саламат акъатнавайди туш! Шут идйавантакъа тамалас йялигъ из инделев ас ниднасни! (*къведни сегьнедай акъатзава*)

Пирим (*сегьнедиз къвезва*): - Я жемят, пул галай са к!валах гъина ават!а низ чида? (*Залда ацукънавай гъидал-гъадал т!уб туьк!уързава*) Низ чида

(*А патахъай Мирим сегьнедиз хуьквезва. Ада къве гъиливни вичин дак!уннавай руфун къунва*).

Пирим: - Яда, фадлай вун ахквазвачир. Вун гъина авай? Вун каркун хъиз дак!унва хъи! Тарашханадиз атун ваз туьквей хътинди я.

Мирим: - Бес гъик!а? Алата зи рекъелай, заз роддомдиз тади я.

Пирим: - Роддомда вуч ава? Ви папа аял хазвани?

Мирим: - Папа вучиз? Зун папалай ажуз яни? Фена за жува хада! (*мани лугъузва*):-

Миллионни зур пулунихъ

Пабвал хиве къада за.

Суррогат диде жеда -

И мукъвара хада за.

Гъикъван залан ят!ани

Къе эхда за руфун т!ал.

Пака са миллионни зур

Жервал я заз капитал.

**Пака багъа коньяк хъваз
Зун банкинал ацукъда.
Пирим, а вун хътинбур
Сивяй гъер физ амукъда.**

Пирим (*элкъез-элкъез адан руфуниз килигзава*): Яда итимди аял хадани? Яда, ви кьил чІур хъанвани?

Мирим: - Кьил чІуруди вун я! Ваз чидани зи бизнесдин тІвар вуч ятІа? Зун суррогатная мама я, суррогат диде! Пака зи гъиле са миллионни зур пул гъатайла вун зи патав къведа: «зазни са бакъал пиво къачу», лугъуз. (*физва*)

Пирим: - Яда, им вуч алапат я? Тарашханада итимривни хаз гузва! (*залдиз*) Суррогат дидевилиз мад заказ амач жал? Миллионни зур ганайтІа за жувани хадай. (*Мириман гувъгъуьна физва*)

6 - ШИКИЛ

Хвабуба шоу-бизнесда

Бубахвани Хвабуба са-садал гъалтзава.

Бубахва: - Ажеб мешекъат девир хъанвачни? За вучда? За гъикІа?

Хвабуба: - Яда, къе ийир-тийир хъанвайди са вун яни? (*хъуьрезва*) Дуньяда всемирный экономический кризис я! Пачагърин, алигархрин фиртефир чка сал хъанва!

Бубахва: - Бес абуруз специалистар авач жал: меслят гудай, рехъ къалурдай?

Хвабуба: - Специалистар ава. Анжах абур Лондонда, Парижда, Маскавда институтар акъалТарнавайбур я. Абурун арада халисан специалистрикай садни авач: Дербентда институт куьтагънавай!

Бубахва: - И чІавалди зун фикириз амай, дуньяда экономически кризис вучиз башламишнавайди я, лугъуз! Вуна заз себеб лагъана! Дербентдин диплом! Гила зун авурда акъуна. Яда, ваз икъван затІар гъинай чир хъана?

Хвабуба: - Зун вундеркинд я!

Бубахва: - Ви бахтуни гъанва, вун Ведрокентдай хъана. Бес за вуч ийида?

Хвабуба Цару кваса: - Амайди са рехъ я: бизнесдиз фин! Зун шоу - бизнесдиз фирвал я. За сегънедиз акъатна манияр лугъуда.

Бубахва: - Вун сегънеда тадани? Шуо-бизнесдин «акулайри» эвел ви хам хтунда! Ахпани а хам тараз акъудда!

Хвабуба: - Заз абурукай са икъванни кичІе туш! (вичин кек къалурзава) Зи сегънедин тІвар – псевдоним ван атай чІавуз абур вири кац акур кьифер хъиз катирвал я!

Бубахва: - Яда, ам вуч тІвар я, ваз жагъанвайди?

Хвабуба: - Яб акала! (*пафосдив лугъузва*): - Гила сегънедиз акъатда тарашханадин билбил Автомат Автоматов!

Бубахва: - О-гъо-гъо-гъо! Автомат Автоматов? Ваъ яда! Ви хура акъваздай са рибни жедач! Анжах са кар ава. Сегънеда мани лагъана кІан жеда хъир.

Хвабуба: - Лугъуда ман! Заз мани чин тийиз яни? За и чи футболдин команда тир «Анжидикай» са кефинин мани тувъгъуьрнава хъи!

Бубахва: - Анжидикай? Тапарармир яда?

Хвабуба: - ЧПалахъ тушни? Яб акала! (*чуьнгурдин ван къвезва*)

- Анжи, Анжи, Анжи, Анжи!
Инжийрин инжи я вун, чан!
Лел-жавагъир инжи я, вун!

Лацу лиф хъиз лув гузва на,
Вун ашкъидин дувана я, чан!
Вун ашкъидин дувана я!
Цусад билбил са къефесда!
Цусад билбил са къефесда,
Уьмуьр гьалдай замана я, чан!
Кеф чугадай замана я!

Анжи, Анжи, Анжи, Анжи!
Инжийрин инжи я вун, чан!
Лел-жавагъир инжи я, вун!

Машмаш тара цуьк ахъайна,
Базардал лай памбаг хътин, чан!
Базардал лай памбаг хътин!
Зи ширин чан хъуй ваз къурбан!
Зи ширин чан хъуй ваз къурбан!
Шишинал лай кабаб хътин, чан!
Шишинал лай кабаб хътин!

Анжи, Анжи, Анжи, Анжи!
Инжийрин инжи я вун, чан!
Лел-жавагъир инжи я, вун!
- Гъан, гьикI я?

Бубахва (*гъилер цавухъ туькгуьрна*): - Аллагъди рагъметрай ваз, Ашукъ Нуьсрет!

Хвабуба:- Тапана! Киса! Менеджердиз ван тахъурай! (*патав атана*): - И мани Ашукъ Нуьсретанди тирди ваз гьикI чир хъана, я къейи хва? Вунни Ведрокентдай яни?

Бубахва: - Зун Ведрокентдай туш. Зун тарашханадин секретни агент я! Гила за вун къуна тухуда менеджердин вилик. За вун адаз пуд кепекдик маса гуда! (*галтугзава, къведни сегънедай акъатзава*)

7 - ШИКИЛ

Мириман ахвар

Тарашхана. Миримни Пирим сегънедиз къвезва. Мириман гъиле эб ава

Мирим: - Яру кваса, зун мукъвара рекъирвал я! (*шехъзава*)

Пирим: - Вучиз? Квекай? Гишила?

Мирим: - Ваъ!

Пирим: - Мекъила?

Мирим: - Ваъ!

Пирим: - Гзаф хъвана?

Мирим: - Ваъ!

Пирим: - Папалай чѐхи душман итимдиз авайди туш! Папа рекъирвал яни?

Мирим: - Ваъ!

Пирим: - Итимдин чан къачудай маса къуватарни ава жал? Бес вун куъ рекъирвал я?

Мирим: - Кесибвили! Кесибвили!

Пирим: - А дердини дарман заз чидач. (*хъфизва*)

Мирим (*сегънедиз къвезва. Гъиле эб ава*): - Язух Мирим! Кесиб Мирим! Жибинда чат-кепекни авачир Мирим! ИкI уьмуър ракъурунлай жув таракай кудна рекъин хъсан я! И мерездин (*эпин*) къил гъинал ктIунин? (*чкадик къекъвезва*)

ШайтIан (*сегънедиз къвезва*): - Вуч хъанва? Ви вилерай авахъзавай стIалри къванцай тIвек акъудзава хьи?

Мирим: - За вуч ийин? Кабабдин нидал тарашханадиз атана, ламрал тагъма илисзавай чкадал аватна. Пул заз гъич ахварайни аквазвач.

Шайтан: - Пул ваз ахварайни аквазвачни? Заз вун язух атана. Ви дердиниз за чара ийида. Ша, и стулдал ацукъа. (*ШайтIанди Мириман къилелай гъил элкъуъриз-элкъуъриз мани лугъузва.*)

Ксус, Мирим, вун ксус, вун ксус!

Ахварар ширин хъурай!

Ксус, кесиб, вун ксус, вун ксус!

Хиялар дерин хъурай!

Ви гъилиз пул къведани, къведани,

Я руьгъ, я тан авачир?

Къилиз акъул къведани, къведани,

Халкъни ватан авачир?

И дуьньядиз сир ава, сир ава!

Лугъуда за ваз а сир.

Ваз чидани я Мирим, я Мирим,

Вун зи есир я, есир!

(*Мирим хух ийиз ксузва.*)

ШайтIан (*маска алуки хъувуна залдиз*): - Инсандин са веледни зи гъилияй саламат акъатнавайди туш! Шут идйавантакъа тамалас йялигъ из инделев ас ниднасни! (*хъфизва*)

Пирим (*къвезва, ада Мирим ахварай авудзава*): - Яда, вун тарашханадиз ксуз атанвайди яни?

Мирим (*ахварай аватзава*): - Яда, я Пирим, заз къе экуьнахъ ахварай аватайдалай къулухъ са ахвар акуна...

Пирим: - Яда, вун ахварай аватайдалай къулухъ ахвар акунвай тек са кас я и дуьньяда. Ви тай Самурдин тамарани авач! Ваз вуч акуна?

Мирим: - Зи патав са кас атанвай. Заз ада лагъана: Вун гьикъван тарашханадин куьчейра гьилер галтадиз къекъведа? Ваз итимрин жергеда гьатиз кӀанзавани? Ваз миллионер жез кӀанзавани? Жаваб гана за: «эхъ!» Ада лагъана: ма, ви миллион доллар! Къачу, тур жибинда!

Пирим: - Гаф тирни гузвайди, тахъайтӀа пул?

Мирим: - Пул тир, пул!

Пирим: - Вуна а пул къачунани?

Мирим: - Эхъ! Бес зун семеди яни гузвай миллион доллар къачун тийиз?! За къачуна, тадиз жибинда туна. Ахпа рикӀи эхнач, за жибиндай пул акъуд хъувуна гьисабна. Акуна заз, миллиондикай са доллар кими я! (*пауза*) Са хъел заз атана! Са хъел заз атана! (*вич элягъиз къахчузва*)

Пирим: - Ви чкадал зун алайтӀа, зазни хъел къведай! Са доллар кимиди уже миллион туш! Са доллар кими миллион къачуз вун гьакъван ужуз итим яни?

Мирим: - Зани гьа вуна лагъай хъиз лагъана! Са доллар кими миллион къачуз зун гьакъван ужуз итим яни? Махма, лагъана за, ви кими миллион! Ам ви кими кьиле акъурай! За дуъз авунани?

Пирим: - Маладес! Вуна дуъз авуна! Валлагъ, ви кьиле акъул ава къван! (*залдихъ элкъвена къве гьил цавузна*) Бес заз мус аквада ахътин ахвар? Ахътин ахвар заз акунайтӀа, за зи акъул а ахварихъ маса гудай! За а пул гьич гьисаб тавуна харждай! (*физва*)

Мирим: - Вун гьиниз фена?

Пирим: - Хъфена жуван месик акахьин, са вил ахвар ийин. Белки а вуна вахгай миллион гъана заз гуда жал! (*хъфизва*)

Мирим: (*залдихъ элкъвена вичин кьил гатазва*): - Я семе зун! За а пул вучиз вахгайди тир? Кими тир са доллар процентдихъ Сбербанкдай къачудайди тир ман! Закай миллионер жедайди тир. Я семе зун! (*вичин кьил гатазва*) А ахвар мад ахквадач жал? (*физва*)

8 - ШИКИЛ

«Чан чун»

Хвабуба Бубахвадал гьалтзава. Хвабубадин гьиле эрекъ ава.

Бубахва: - Яда, ваз тарашханада эрекъ къачудай пул гьинай гьатна?

Хвабуба: - За къе Миримни Пирим патрахами маса гана менежер бахадиз. Ада заз и шуъше пишкешна. Ша, хъван! (*эрекъ цузва*)

Бубахва: - Яда, и шуъше Дербентдин подвалра гьазурнавайбуруз ухшар я. Ада чи кьил чӀурда гьа!

Хвабуба: - Ваъ, яда! Тарашханадин менежерди чӀуру эрекъар хъвадани?

Бубахва: - АкӀ ятӀа, хъван! (*румкаяр хкажзава*):

- Цирим, цирим, Абдулкерим,

Кеф чӀугвадай дуъня я им!

Эгер ни кеф чӀуг тавуртӀа,

Къена фидай дуъня я им!

Хвабуба: - Щумуд йисар я чна санал эрекъ хъваз. Дагъустанда амай

чавалай авална. Амма гилани Эрекь Дахдиз чна са «лезги салам» туькIуьрнавач. Са югъ къведа, Эрекь Дахди (*вичин гъиле авай бутылка къалурзава*) чавай хъелда гъа!

Бубахва: - Вуна дуьз лугъузва!

Хвабуба: - Заз жаваб це! Урусри румка хкажайла вуч лугъуда?

Бубахва: - Будем!

Хвабуба: - Даргийри румка хкажайда вуч лугъуда?

Бубахва: - Дирхъаб!

Хвабуба: - Аварри румка хкажайла вуч лугъуда?

Бубахва: - Сахли!

Хвабуба: - Китайвийри румка хкажайла вуч лугъуда?

Бубахва: - Чан чен!

Хвабуба: - Бес чаз лезгийриз вучиз жуван гаф авайди туш?

Бубахва: - Вун гъахъ я!

Хвабуба: - Ша, чна Эрекь Дахдиз са шиир хъайитIани тешбегъин. Яб акала!

Къулан вацI къван тIач кIанда чаз,

Гатун дагъ къван сав кIанда чаз.

Каспи гъуьл къван эрекь хъвадай,

Насос алай сив кIанда чаз!

Бубахва: - Ваъ! Ваъ! ...ТуькIуьдач... Яргъи я!... Яргъи я!

Хвабуба: - Вуна за туькIуьрнавай «шиир - салам» къабулзавачни? Аки ятIа, за хъелда! За хъвадач!

Бубахва: - Яда, ви салам гзаф яргъи я! Адахъ яб акалдалди румка винизнавай гъил галатзава.

Хвабуба: - Куьруьди жува лагъ!

Бубахва: - Лугъуда! (*фикирзава, ахпа кIвачел къарагъна*): - Чан чун!

Хвабуба: - Вуч?

Бубахва: - Чан чун!

Хвабуба: - Ам китайвийрин гаф тушни?

Бубахва: - Ваъ яда! Китайвийри «чан чен» лугъузвайди я. И гаф абуру эцигнавай чIехи цлан тIвар я! Чна «Чан чун» лугъузва.

Хвабуба: - А гаф са жуьре акъатзава хъир!

Бубахва: - Вучиз? «Будемдилай» кIвечIи яни?

Хвабуба: - Ваъ!

Бубахва: - «Сахлидилай» гъвечIи яни?

Хвабуба: - Ваъ!

Бубахва: - «Дирхъабдилай» ужуз яни? Я тахъайтIа агъуз яни?

Хвабуба: - Ваъ!

Бубахва: - Аки ятIа, чна и румкаяр «Чан чун» лагъана хъван!

Хвабуба: - Вуна зун чIалахъарна! Давай!

Бубахва: - Акъваз! Церемония авайди я! Сифте румка къуна кIанзава Эрци гъиле. Ахпа чапла гъилив жуван хурун сифте чапла пад, ахпа эрци пад яна, лагъана кIанзава: «Чан чун!

(Кведани цана хъвазва): - Чан чун! *(жемятдиз):* - Куьнени чах галаз лагь:
«Чан чун»!

(Сегьнедиз шайтІан къвезва)

ШайтІан: - ГьикІ я, кефер хкаж хъанвани?

Хвабуба: - Хъсан я! Хъсан я!

ШайтІан: - Квекай гьим векІегь я? Бубахва, тахъайтІа Хвабуба?

Хвабуба: - Зун!

Бубахва: - Зун!

ШайтІан: - Хвабуба, вавай Бубахвадин тишел тІуб эциг жедани?

Хвабуба: - Эхъ!

ШайтІан: - Эгер вуна адан тІишел тІуб эцигна хъуй за ваз пуд кепек пул гуда! *(Хвабуба Бубахвадин винел гъарза жезва)*

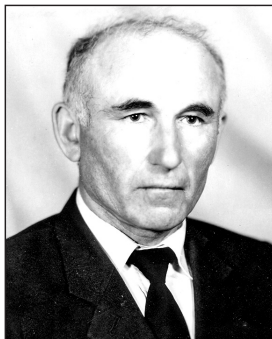
Бубахва: - Вуна зи тІишел тІуб эцигда. Зун акъван кьенвани? *(Абуру ккІизва, сегьнедай акъатзава)*

ШайтІан: - Са минут вилик абуру «Чан чун» лугъуз хъвазвайди тир! Инсандин са веледни зи гъиляй саламат акъатнавайди туш! Шут идйавантакъа тамалас йялигъ из инделев ас ниднасни! *(гъалибвилин кьуьл ийизва, хъфизва)*

КъатІ ама

Стха халыарин литературадай

Расул БАГОМЕДОВ

Гыкаяяр **КЫРГЪУ**

Школадай чѣхи стха хкведалди, Мухтара кѣлер хуъзвай. Абуру, дагъдин къацу хурал хтар хъыз чкѣана, секиндиз векъ незвай.

Бирдан, гададиз лап гъа къвалав хъыз, цавай атана, са рехи затѣ аватайди акуна. А пата телефондин симерив гувдин ван гвай. «Им вуч хъуй?» – фикирна гадади ва ам тадиз фена килигна. Адаз цацар алай валаз мукъва къацу чѣурал са лув юзурзавай гъвечѣи къуш акуна. И къушран кѣуф какурди тир ва, ам акурла, Мухтаран рикѣл вичин чѣхи стхадин нер атана. Къушран элкъвей вилерин такабурлувал авай. Им, гъелбетда, лекърен шараг тир. Аквадай гъаларай агъадай лув гана, телефондин симера акъуна. Телефондин симер, лагъайтѣа, чилин цифер алчуд жез, квахъиз, мад абурукай азад хъжезвай. «Эхъ, им гъа симера акъуна», – къейдна Мухтара ва адаз шараг къаз кѣан хъана, амма шарагдин адан гъилиз кѣуф яна. Мад сеферда къаз кѣан хъайилани, лекърен шарагди адал хкадарна. И сеферда къушран кѣуф Мухтарахъ галукънач.

– Завай вун къаз жедач лугъузвани вуна? – Мухтара пенжек хтѣунна, ам лекърен шарагдал вегъена, ахпа гъа пенжекдик кутуна. – Гъвечѣи ахмакъ, заз ваз куьмек гуз кѣанзава, вун сагъариз!

... Кѣвале Мухтара «мугъмандин» вилик эциг тавур тѣуьн хъанач: фуни, чрай картуфни, некни... Вагъши ничхирди абуруз гъич вилни янач.

– Лекъериз таза як кѣандайди я, чан хва, – лагъана кѣвализ хтай дахди, хцин пашманвал акурла. Абуру сада-садан куьмекдалди лекърен шарагдин хирез маж яна, ам кутѣунна, чардахдик адаз вижевай мугни туькѣуьрна.

– Им хкана хъсан карна вуна, Мухтар. Ана тунайтѣа, им рекъидай. Исятда лекъер тѣимил хъанва ва абур хвена кѣанда. Лекъер авачир дагълар дагълар туш, хуьрни хуьр туш, эгер абуру къилел цава сирнавзавачтѣа. Им лагъай чѣал я: хуьрел чан аламач – ана верч-кѣек амач.

... Са тѣвалунин кѣвенкѣвел акъалжна, Мухтар лекърез якѣун таза кѣус гуз алахъна, амма ничхирди адаз кѣуф янач.

– Икѣ вавай ам вердишариз жедач, – лагъана дахди. – Са гъвечѣи хътин кѣус як инал эцигна тур, жув ахлад. Пака нисинизни, нянизни, гъа са чѣавуз са-са кѣус эцигиз, хъвач. Гъакѣ ам вердиш жеда, ада вун гуьзетда.

Мухтара дахди вичиз лагъайвал авуна. Са шумуд йикъалай лекърен шарагди гададин вилик як нез эгечѣна. Са варз алатайла, лекърен шараг Мухтаран къуьнелни кваз ацукъзавай.

ИкI Мухтарни лекьрен шараг дустар хьана. Гадади адаз Къиргъу лагъана тIварни ганвай. Им адан гъарагъунин сесиниз килигна ганвайди тир. Гила гададин рикIе кичIни гъатнавай: «Лув сагъ хъайи шараг, жунаяр лувалай алуднамазни, катна цавариз хъфидачни?...»

Бубадиз хчин секинсузвиликай хабар хьана. Са сеферда ада лагъана:

– Лекъ азадвал кIани къуш я, чан хва. Ахъая ам, ада вичиз кIанивал авурай.

– Са тIимил акъвазин ман, дах. За адаз зи пай як гуда, заз а як кIандач.

Дах кыл галтадиз, хъуьрена.

– Заз ада незвай як гъайиф яни, мегер? – лагъана ада. – Жуваз кIанивал ая.

Са пакамахъ къарагъайла, Мухтараз кIвале касни авачиз акуна. Варни агалнавай. Гададин рикI акъван сугъул хьана хьи, адаз гъатта незни, яд, чай хъвазни кIан хьанач. «Лекъер азадвал кIани къушар я, чан хва», – дахдин гафар рикIел хтана адан.

Зулун и югъ къайиди тир. Хуър къалин цифеда гъатнавай. «Ахъайда за лекърен шараг, ахпа гъиниз фида ам? Адахъ чими муг авач къван... ГъакI ятIани, ахъайда за ам».

Мухтара лекърен луварилай жунаяр алудна, далудиз туьмерна, ада шараг цавуз гадарна. Лекърен шарагди вичин яргъи лувар галтадна ва лув гана. Хуьрелай са чарх яна хтана, кIвалерин вилик квай тарцин кукIва ацукъна. Балхундик квай Мухтар акурла, гъарайиз эгечIна: «ЧIяв-чIяв! ЧIяв-чIяв!» Ахпа мад къезилдиз лув гана, ам чилин цифеди къунвай дагълара квахъна.

И юкъуз Мухтаран рикI сугъул тир. «Къуй азаддиз яшамиш хъуй зи дуст», – вичи-вич секинарзавай Мухтара.

Гуьгъуьнин йикъан пакамахъ къарагъайла, ам мегътел хьана. КIвалерин дакIардив экъечIнавай зурба къакъан къавахдин кукIвалай Къиргъуди гъарайзавай: «ЧIяв-чIяв! ЧIяв-чIяв!» Имни, гъелбетда, цIийи гъарагъун тир, атIа адал хер хъайи чIавуз ийизвай гъарагъун тушир.

– Къиргъу! Къиргъу! – балхундилай шаддиз гъарайна Мухтара.

Къиргъуди лув гана, гададин вилик цава са чарх яна, ам адан къвалав балхундин къулунал ацукъна.

– Вун хтанани, зи хъсан дуст? Зи къилив хтанани вун? – Мухтара лекърен шараг гъилерал къуна, адаз туьмерна. КIвалаяй гъана, дустуниз фадлай гъазурнавай якIун кIус гана. Къиргъуди як кIвачик кутуна, кIуфуналди ялиз, къазуниз, ам тIуьна. Ахпа шаддиз гъарайна: «ЧIяв-чIяв! ЧIяв-чIяв!..» И гъарагъун, гъелбетда, разивилинди тир...

ТАТАР КЫФ

Квез гзаф зиринг, гъерекатдалди фидай гъвечIи гуьзел ничхир акурди яни? Мумкин я, куьн фидайла, а ничхир куь виликай рекъелай элячIна катна ва адаз куьн килигизни агакънач – ам яргъал алай къванерин харадик чуьнуьх хьана... АкунатIа, куьн адан гуьзелвили гъейран тавуна жеч. И гъайвандиз гъарна са тIвар ганва. Амма инал зун а тIварарикай рахадач.

Лугъун за квез, садра ам акуна, зун гзаф пашман хьана. Гилани а югъ рикIяй акъатзавач зи. Вучиз акI ятIа, за квез суьгъбетда...

И кар гатуз хъайиди я. Цикъвед йиса авай гада яз, за гвен гвенвай чи никIе хипер хуьзвай. Цуьлер гъеле ратIарал хутахнавачир. Садлагъана зал са гъихътин ятIани аламатдин сесер агакъна: «цIив-цIив, цIив-цIив», «ких-ких, ких-ких». Элкъвена килигайтIа, зи гъа къвалав хъиз татар кыфренни иландин арада женг киле физва къван! Зун са карди гъейранарнавай: гъар сеферда вич иланди кIасайла, татар кыфре гъа патав экъечIнавай паркьулар галайвал чукурзавай ва ам, гъа паркьулдин пеш жакъваз, хквезвай. Заз са ни ятIани лагъана ван хъанвай. «Иланди кIасай чкадал паркьулдин жакъванвай

пеш эцигайтIа, ваз зегьерди таъсирдач». Амма татар кьифре а пеш вучиз незва?

Паркьулдин пешер пенжекдалди кIевна, зуняргъаз кьекъечIна, и гъайванди вучдатIа ахтармишиз эгечIна.

Вай, вуч ахмакъвал авуначирни за гъа чIавуз! ЧIехи ахмакъвал! Нубатдин сеферда иланди кIасайла, татар кьифре паркьулдал чукурна. Амма адаз абур жагъанач. Инихъ фена, анихъ фена, ам ярх хъана, къена.

Цуьлер никIяй хутахдайла, зи гъамлувилел чан хтана, вучиз лагъайтIа заз цуьлерин харадин кIаник татар кьифре бамишарна къенвай цIудалай гзаф бицIи кьифер акуна. Гъайванди чи техил хвенвай къван!..

ТАЙМАЗ ХАЛУ

Таймаз халу хуьруьнвийриз гуьзел рикI авай, манияр хъсан ядай, аялрихъ галаз хуьруьн – зарафат авунални рикI алай кас яз чидай. Ширин сес авай адавай шад межлисрал манияр лугъун тIалабдай. Мукъвал-мукъвал адаз аялри школадизни атун теклифдай. Касди ваъ лугъудачир.

«Хъсан я, лугъуда, – рази жедай ам ва хълагъдай: – Садра яда за!» Им са мани лугъуда за квез лагъай чIал тир.

Са сеферда яшлу халудиз чара хуьре са касдин мехъерал иштирак авун кьисмет хъана. Адахъ галаз вичиз са акъван таниш тушир, аламатдин цIару-къацу вилер авай касни ацукънавай. Адаз вирида ТIиб Абдулла лугъузвай. Хъивегънавай са шумуд касди манияр тамамарна. Ичкидин таъсирдик акатай Таймаз халудизни «садра ягъиз» кIан хъана, амма бажарагъдикай и хуьруьнвийриз хабар авачир. Инсанар халудиз чидайбур туш, гъакI хъайила вучда вуна? Эхирни яргъалди адавай эхиз хъанач ва къвалав гвай ТIиб Абдуладиз лагъана:

– Садра яда за.

– Ахътин кар ийимир, стха, секиндиз меслятна ТIиб Абдуллади.

Эгер мехъерал тфенг, тапанчи ягъайтIа, им сусаз гъуьрмет тавун яз гъисабзавай, адакай масакIа фикир авун жезвай. ТIиб Абдуладиз Таймаз халуди тапанчидай ядайди хъиз хъана.

Са вахт алатайла, Таймаз халуди мад лагъана:

– Хъайиди ана жеда, гъа исятда яда за.

– Минет хъуй, инал ваъ, – тIалабна ТIиб Абдуллади. Адаз и хуьруьн жемьтди чеб гъуьрметсуззар яз гъисабиз кичIе хъана, гъавилай ада Таймаз халудиз вичихъ галаз кьецел экъечIун меслятна. Инлай абур къведни хуьруьн кьерехдиз, са кIунтIунин далдадихъ фена. ТIиб Абдуллади адаз лагъана:

– Гила гъикъван кIандатIани ягъа жуваз!

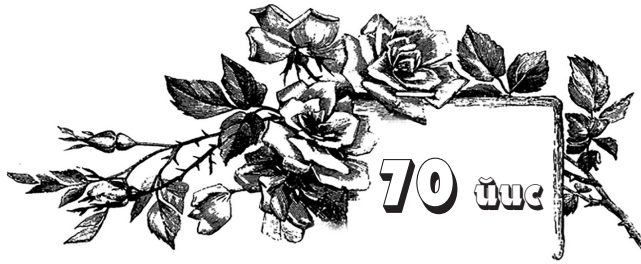
Таймаз халу гъасятда гуьзел сесиналди мани лугъуз эгечIна.

– Вай-вай-вай! – кьил галтадна, цIару-къацу вилер экъисна ТIиб Абдуллади. – Вуна лугъузвай «сад яда» гъа им тирни?

– Бес ваз гъикI хъанай? – хуьрена Таймаз халу.

– Низ чидай, хвайди, вун манидин устIар тирди! Зи фикирда тапанчияр авай... Де хъша кван мехъерик!

*Дарги чIалай таржума авурди
Абдул Фетягъ я.*

Бике КУЛУНЧАКОВА,
Дагъустандин халкъдин шаир

ДИШЕГЪЛИДИ ХУЪЗВА ВИРИ БЕНДЕР

* * *

Писни хъсан айру жедач – четин я:
Ам гъял тежер месэладиз элкъвенва.
Агъсакъални кIеве ава – якъин я,
Са ахмакъдин келледа гар къекъвенва.

* * *

Бахди рушаз, ягъ-намус хуъз чирзавай,
Мумкин тир икI лугъун вичин ругулриз:
«Дишегълиди хуъзва вири – сир авач –
Итимдин ягъ, адан виждан акъулдив».

* * *

«Мукъвара, къуш хъиз, жеда зун азад», –
Лагъана руша азадвал кIани.
Къилиз акъудна къисметди мурад...
Куъз къвезва накъвар вилерлай ири?

* * *

Тестикъзава: «Чилел алач муьгъуьббат,
Уьмуьр ганва чIугун патал азабар».
Амма алаз чандал залан мусибат,
Гъич садазни кIанзавач жез татабар...

* * *

Заз ван хъана лугъуз хуьре кимерал:
«Кисайвилин кIане ава къи зилар».
Ахътин девлет къадач за гъич гъилерал,
Ада агъуз галчIурда зи гуьгъуьлар.

* * *

Къе гъар са сир ийизвай чир
Чи уьмуьрдин илимдиз,
Муьтлуьгъ жезвач ашкъидин сир,
Дишегълидин, итимдин.

* * *

Чизвач инсанриз гъетерин къадар,
Я цуькверин, къуьлерин къадар,
Чириз тахъана ашкъидин тIеам,
Чух-зай хъайи къван руьгъерин къадар.

* * *

Чарадан гунагъ, чарадан тахсир,
Адет хъанва кун дуванрин яцIа:
Чпин къадамар, – эхирдал тефир, –
Михъиз аквада инсанриз къацIай.

* * *

Гъалчна вичел къвед лагъай чин,
ЭкъечIна сад куьчедиз.
Ам акур къван, цуьклуьн чиркин,
Гузва адан дидедиз.

* * *

Накъ чIимелри кIевнавай зи зар,
Виринра рагъ хъуьрезва заз къе.
Накъ чизвачир садазни зи тIвар,
Къе къиметда ава ам еке.

* * *

Винелай акваз ярузни иер,
Къене квак хъун мумкин я ичин.
Инсанни гъакI я: заз шумуд сефер
Акунва адан ктIаяр рикIин...

* * *

Заз вирдалай вун акуна хъсандиз...
Зи гъалатIдин алцум жедач деринар.
Иервилин гъиссзамач нев зи чанди –
Хъсандални вегъезва за серинар...

* * *

Зи муьгъуьббат – вирт авай къаб еке я!
Акъванди за гъиниз авуй? – саймиша.
Геж тавуна зи патав ша, вине яр,
ВиртIедикай нани жезви дадмиша!

* * *

ЗатІни авач кІан хъайила тежедай,
ГьакІ элкъвезни жеда чавай виридаз.
ГьакІ ятІани, дишегъли яз бинедай,
Амукъдай бахт ганва чІехи цаву чаз.

* * *

Регьимлудаз хер я пис чІал,
Язва, валлагъ, гуьлледин тІал.
Алчак патал я ам мелгъем,
Сагъарзавай руьгъдин верем.

* * *

Къуьл цанвайна цаз жедач сил,
Мухни анай экъечІдач.
Ашкъидизни кІанда пак чил –
Масанкай ам хкечІдач.

* * *

Хиялра ви къамат аваз,
ЭкъечІна зун рекъиз жуван.
Чиз вун килиг тийирди заз,
За тІал гана рикІиз жуван.

* * *

Гуьзетна за, шад гатфарар
Гуьзетдай хъиз къумлухди...
Атана вун... квахъна ракъар,
Къуьд гъахъна зи камлухдиз.

* * *

Зун дуьньядиз герек авач лугъуда,
Закай адаз куьмек авач лугъуда,
Бес вучиз зун гъанва ада уьмуьрдиз?
Хъфин патал ухшар хъана куьмуьрдиз?

* * *

Жегьилвилини цІай хвена за, гьиссерни,
Гьич садазни къалур тийиз, чинеба...
Герек чІавуз цуз талакъай къуьлер хъиз,
Гьайиф, абур ктІурна за буьркъвеба.

* * *

Къуй къисметди дустал гуй заз,
Гурай гьакІни душманар:
Душманривай, дустар галаз,
Ийиз жеч зун пашманар.

* * *

Зун викІегъдиз фена севрен терефдиз,
Жанавурдин вилеризни килигна.
За гъулягъни вугана цІув телефдин,
Са сикІри зал айгъамдин тІвал илигна.

* * *

Вичин чкадал алачир инсан,
Хкида пунал уьмуьрди якъин:
Акъудиз жедач рикІяй кас патан,
Чарадан чка ийизвай чиркин.

* * *

ТакІан жеда рикІиз инсан,
Алдатмишай, авур кармаш.
ЯтІани ваз хъжеда кІан,
Вахгуз адав жуван калаш.

* * *

Гъа сад хъиз ганва итимдиз, палаз,
Акъулни камал, ахлакъни виждан.
Агъ, гъакІ ятІани, чин-чинал алаз,
Итимди ерли тарифдач папан.

*Ногъай чІалай. Таржума
авурди Зульфיקъар Къафланов я.*

Шил ва культура

Ризван РИЗВАН-РИН

ЛЕЗГИ ЭДЕБИЯТДИН УМУМИВАЛ ВА КЪЕТИЕНВАЛ

I. Умумивал

Урусатда эдебиятдин йис акьалтІна. И важиблу вакъиадин хийирдикай гъикъван гзаф ихтилатар авуртІани, абурун къадар генани тІимил ва тІимил я. Чи халкъ патал лагъайтІа, эдебиятдин метлеб лап чІхиди хъунал са шакни алач. Урусатдин са бязи маса халкъарихъ галаз гекъигдайла, лезги эдебиятдиз абурукай гъич садахъни авачир къетІенвал хас. Чи эдебият са чешнедай акъатна, къве патахъ авахъзавай цин селлериз ухшар хъанва.

Малум тирвал, чи хайи эдебиятдин эсеррикай лап сифтегъанбур халкъдин къибле паюниз талукъ я. Месела, гзафбуруз VII-лагъай асирдин шаир тир Давдакъан тІвар малум я. Адалай гуьгъуьниз, вичикай икъван чІавалди садазни хабар авачир, мад са шаирдин тІвар къаз жеда. Ам IX-X-лагъай асирдин синел яшамиш хъайи Нихави Абу Тагъир я. Ахпа чавай XII-лагъай асирдин иер шаир Хиневе Зейнабакай ихтилат ийиз жеда. Гъа и аямдин шаиррик СтІур Далагъни ква (XII-XIII-лагъай асирдин син). Дуьз я, абурун эсеррикай чав агакънавайбурун къадар гзаф туш. Давдакъан – са шиир, Нихави Абу Тагъиран – са шумуд гъезел, Хиневе Зейнабан – 38 рубаи, СтІур Далагъан – ругуд шиир. Амма гъа ибурни чи эдебиятда нур гузвай жавагъирар я.

Гъа са вахтунда чаз X-XV-лагъай асирра яшамиш хъайи ва чпи «Ширвани» лакІаб къабулнавай са жерге шаиррикай ва абурун эсеррикай малуматар ава. И лакІаб гъакІ лезги, гъакІни тат ва фарс шаирриз талукъ тир. Амма чкадин, яни лезги шаирдин къадар амайбурулай гзаф тирдал шак гъун гъакъикъатдихъ галаз къазвач. Гъа и девирда «ал-Лакзи» ва «ад-Дербенди» лакІабар къабулнавай шаирарни алимар пайда хъанай. Абурун жергедик Мамбус ал-Лакзи, Седреддин ал-Лакзи, Мегъамед ад-Дербенди, Варракъ ад-Дербенди ва масабурун тІварар къаз жеда. Гуьгъуьнай «Куьре», «Муьшкьюьр» ва «Лезги» лакІабар алай шаирар арадиз акъатна. Месела, Куьре Мелик (XIV-лагъай асир), Муьшкьюьр Исмаил (XVI-лагъар асир), Лезги Къадир (XVII-лагъай асир), Лезги Салих (XVII-лагъай асир) ва са

жерге масабур. Аквазвайвал, а вахтара хъайи са четинвизни килиг тавуна, лезги эдебиятдин циргъ атГузвачир. Хазаррин чапхунривайни, арабрин гъужумривайни, туьркерин ва мугъулрин тарашунривайни, фарсарин алахъунривайни чи къадим медениятдин пун чГуриз хъанач.

Акси яз, чи ватандиз атай ва ина амукая чара халкъари лезгивиликай, халкъдин руьгъдин девлетрикай чпизни гзаф къадар пай къачунай. Дикъетдали фагъум гайила, чаз ахътин лезгивилин гелер ва лишанар Хакъанидин (XII-лагъай асир), Фалакидин (XII-лагъай асир), Несимидин XIV-лагъай асир), Вакъифан (XVIII-лагъай асир), Видадидин (XVIII-лагъай асир), Бакиханован (XIX-лагъай асир), Вургъунан (XX-лагъай асир) эсеррай акваза. Ихътин тасирди, гьелбетда, лезги эдебиятдихъ вичиз хас тир битаввал ва умумивал авайди тестикъарзава.

Гъакъикъи умумивили чи эдебиятдин ник мадни мублагъди ва бегъерлуди авуна. Кефер пата Етим Эмин хътин дагъ хкаж хъана, къибле пата Амираслан Гъанидин эсерри цуьк ахъайна. Ина СтГал Суьлеймана вичин кетГен гаф лагъана, а пата Лечет Мегъамед-Расулани Нуьреддин Шерифова ван хкажна. Ватандин Чехи дяведилай гуьгъуьниз кефер пата Хуьруг Тагъирни Алирза Саидов сейли хъана, къибледихъ килигайла, Забит Ризванованни Байрам Салимован экуь къаматар акваз хъана. Чи йикъарани гъакI я: ина – «Къуредин яра» кIватГалдик квай шаирар ава, ана – «Марвар» кIватГал кардик ква.

Гъукуматдин сергъятдиз килиг тавуна, руьгъдин умумивал атунивай мягъкем жезвайди инкар авун четин. Идахъ вичин себебни авачиз туш. Чи эдебиятдин тарих, шаксуз, халкъдин сивин яратмишунрилай, абурун цIарцIар гузвай кукIуш тир «Шарвили» эпосдилай гатГунзава. Ахпа, гьелбетда, чухъ араб-фарс чешмейрин тежриба хъана, гуьгъуьнай – урус ва рагъакIидай патан медениятдин хазина агакъна. Чал гъеле Къафкъаз Алпандин аямдилай, хашпара девирдилай агакънавай хас тIварар гилани гьалтзама: са ахмакъ нехирчиди яна къейи лезги пачагъ Авиз (VIII-лагъай асир) – им хашпара тIвар Осий я, итимдин тIвар Бизи – Василий, шаир Давдакъ – Давид, лакIаб Иби – Иов, дишегълидин тIвар Джуна – Иоанна, Буржум – Варфоломей я, Сиргъа – Сергей, Жини – Евгений, Туту – Татьяна, ЦIирим – Иеремий, Брем – Авраам, Фадик – Фаддей, Аният – Анна, Нине – Нина.

Гила мад са кардиз фикир гун, куьз лагъайтIа, ада эдебиятдин уьмуьрдин умумивал генани гегъеншарзава. СтГал Суьлейманни Хуьруьг Тагъир чпин жегъил чIавариз Генжедани Нухада хъанай. ГъикI Хуьруьг Тагъира Нухада вичин сад лагъай шиир, рикIяй иви кIвахъиз-кIвахъиз, вилерал туькъул накъвар алаз теснифнайтIа, Забит Ризванован «Къелечидин бахт ахъа хъайи югъ» тIвар алай эсерда къалурнава. СтГал Суьлейманан илгъамдин перидин луварни, вичин лугъунриз килигийла, гъа патара ахъа хъанай. Чи эдебиятдин, санлай къачурла, руьгъдин умумивал Ярагъ Мегъамедан, Етим Эминан, Алкъвадар Гъасанан, Ахцагъ Гъажидин, Шагъ-Эмир Мурадован, Шихнесир Къафланован эсеррайни, капаллай хъиз, акваза. Чпин нубатда, къибле патай Махачкъаладиз ва Дербентдиз куьч хъайи устадри чи меденият вилик тухунин карда чIехиз векилвална, месела, Байрам Салимова, Асеф Мегъмана, Расим Гъажиева, Омар Аюбова, Дурия Рагъмовади, Азиз Мирзабегова ва масабуру.

Гъа икI эдебиятдин тарих сияси тарихдин галудиз тежедай пай хъана ва

ам милли умумивилин члехи шартларилай садаз элквена, ада кьени вичин и зурба вазифа тамамарзава. Эдебиятдин чешмейрай чаз халкьдин гьакьикьи уьмуьр, жемьтдин тежриба, милливал хуьн патал авур женг аквазва. Шаиррихъ галаз санал халкьдин, адан руьгьдин умумивал мягькемарай виклэг игитрин тварарни виринра малум я: Алпандин килисадин регьбер Вирагъ (VI-VII-лагъай асиррин син), Муьшкуьрви Гьажи-Давуд (XVI-II-лагъай асир), Хуьлуьхъви Гьажи-Мегьамед, Хьиливи Ярали, Тенгиви Малла-Нур, Кириви Бубани гьа и жергедай я. Алай аямдини чи халкьдин вилик-кылик кар алакьдай сиясатчяр ва регьберар акьудзава.

Дуьньядин гьалар фагьумиз-фагьумиз, чи халкь кьадим гьуцарилай гатумна, Зардуштан диндилай камна, хашпаравилелай элячлна, мусурманвиллиз атана. И яргъи рехъ эдебиятдин чешнейрини кьалурзава. Месела, Нихави Абу Тагьиран эсерра ва Хиневе Зейнабан рубаийра и гьал хьсандаказ аквазва. Вахтар, сиясат, дин, гьукуматар дегиш хьана, амма, бахтунай, чи халкьдин ва адан эдебиятдин умумивал чур хьанач. Ам, умумивал, чяхъ галаз амазма ва гьамиша амукьда.

II. Кьетенвал

Вичин умумивилихъ галаз санал, чи эдебиятдиз тайин тир кьетенвални хас я. Уьмуьрдин кьайда-кьанун гьихьтинди ятла, эдебиятдин низамарни гьабурухъ галаз кьадай гьалда ава. Дегиш жезвай уьмуьрди эдебиятни дегишарзава. Эгер са виш йис вилик чи эдебият тамандаказ шииратдин алем тиртла, гуьгьуьнин вахтунда гьикаятдини цуьк ахъайна, сегьнедин эсерер арадиз атана. Совет гьукуматди гьанвай цийивилер кьалурна, абурун гьавурда акьун патал, анжах са шииратдин такьатар тимил тир. Уьмуьрди гьа цийивилериз кутугай эдебиятдин цийи жуьреяр тлалабзавай.

Стал Сулеймананни Кесиб Абдуллагьан кьушмадин клалубда, эцигиз гатуннавай члехи карханайрин, тукьлуьрзавай колхозрин, ара датлана ахъайзавай мектебрин, зарбачивилин зегьметдин кьамат гьакьзамачир. Ихьтин татугайвал арадай акьудун патал, месела, Алибег Фатахова гьезелринни рубаийрин чкадал Владимир Маяковскийдин чешнеяр лезги эдебиятдиз гьана, ахпа гьикаятдал машгьул хьана. Гуьгьуьнин йисара шииратдилай гьикаятдал элячлун Къияс Межидоваз, Забит Ризвановаз, Байрам Салимоваз хас тир. Гьа са вахтунда гьикаятчийрин десте Зияудин Эфендиева, Агьед Агьаева, Искендер Къазиева, Межид Гьажиева, Кьурбан Акимова, Буба Гьажикьулиева, Ядуллагь Шейдаева, Расим Гьажиева кьалинарна.

Совет халкьарин эдебият гьа ихьтин рекьерай физвай. Кьилди яз чи эдебиятдилай рахайтла, адахъ алава лишан авай. Са патахъай ам Урусатдин ва Европадин медениятдин таьсирдик акатзавай, муькуь патахъай – рагьэкьечдай патан медениятдини ам тамандаказ вичин кьужагдай ахъайзамачир. Лугьуз жеда, чи эдебиятди са кьажгьандай – атирлу борщ, муькуь кьажгьандай – дадлу пити незвай, са суфрадилай – кьалаж, муькуь суфрадилай – гьалва кьачузвай. Гьелбетда, жув вердиш тир хинкьални тлеч рикьелай алудзамачир.

Ихътин гегъенш мумкинвилер хъайи чІавуз, чи эдебият чІехи камаралди вилик фена. Шагъ-Эмир Мурадован шииратдай лезги халкъдин манирин ванни къвезва, анай Пушкинан ва Лермонтован къаматарни аквазва, Низами Генжевидин ва Сааидин нефес гъиссиз жезва. Адан гуьгъуьналлаз чи эдебиятдиз атай са жерге шаирри, чпиз Етим Эминакайни СтІал Сулейманакай арха къуна, Петраркадални Байронал къил чІугуна. Пешекар гъикаятчийри Бальзаканни Чехован, Горькийдинни Шолохован тарсар чирна. Совет гъукуматдин йисара чи эдебиятди кІватІнавай тажрубади хъсан эсерар арадал атуниз куьмекна.

И девирда Зияудин Эфендиеван «Самур» ва Агъед Агъаеван «Лезгияр» романар пайда хъана. Къияс Межидованни Забит Ризванован тарихдин эсерри кІелдайбурун рикІер шадарна. Са патахъай «Къашкъа духтур», муькуь патахъай «Гъажи-Давуд» романри лезги эдебиятдин сергъятар гегъеншарна. Къурбан Акимов лиркадин гъевчи повестар кхъинал машгъул хъана. Адан «Къацу цуьквер» тІвар алай эсерди чи эдебиятдин цІийи чин ахъайна. Вичин хатІ гъаз, девирдин везиндихъ галаз къадайвал туькІуьрнавай Межид Гъажиеванни Расим Гъажиеван эсерарри эдебият мадни вилик тухвана.

Са гъевчи вахтунда чи эдебиятдиз поэмаярни балладаяр, сегънедин эсерарни гъикаятдин шиирар атана. Ам чан алай, гъаф рангаралди чІагурнавай, гатфарин атир квай, умумивилихъ майилзавай эдебият тир. Гъелбетда, ам акъалтзавай несилдизни хъсан чешне ва чешме тир. Адакай лазим тир жуьреда Арбен Къардашевани Медет Арзуманова, Зульфיקъар Къафлановани Азиз Мирзабегова, гуьгъуьнин йисара Эйваз Гълалиевани Римма Гъажимурадовади ва масабуру менфят къачузва.

Лугъун лазим я хъи, чи эдебиятдиз атай вири цІийивилеривай адан бинеяр юзуриз хъанач. Халхъдин сивин яратмишунар, рагъэкъечІдай патан эдебиятдин таъсир гилалдини экуь чирагъар хъиз куькІуьзма. Вахт вахтунда чи шаирар гъа бинейрал хуьквезма. Къачун чна чІехи устадвилелди туькІуьрнавай Шихнесир Къафланован, Асеф Мегъманан гъезелар ва я Саират Агъмедпашаевадин рубаяр. Анай гилан аямдин шартІарни алатай девиррин къетІенвилер хъсандаказ аквазва. Вахтар алатунивай, уьмуьрдин камар мадни йигин жердавай, акъвазна, къулухъ килигун герек хъанва.

Чаз аквазвайвал алатай асирдин 60-70-лагъай йисарин эдебият Ватандин ЧІехи дяведилай вилик кІватІнавай такъатрин куьмекдалди арадиз атана. Ам вич лагъайтІа, гилан аямдин чи эедебиятдин бинейрикай сад я. Гъа чІавуз чи эдебиятдин къайда-низамда тунвай чІални вичин кІалубда гъатна. Ам гилалдини кардик ква.

Дуьз я, исятда эдебиятдин вилик эцигнавай тІалабунарни дегиш хъанва. Чалан жигъетдайни жуьреба-жуьре фиксиран лугъузва. Са дестедиз эдебиятдин чІал миьна, анай, гуя лезги чІалаз хас тушир, гафарни ибараяр акъудиз кІанзава ва абурун чкадал цІийиз, суьни (искусственный) тегъерда туькІуьрнавай келимаяр эцигдай ниятар ава. Муькуь десте адет хъанвай чІал хуьнин ва ам чІур тавунин терефдар я.

Гъакъикъат лагъайтІа, я и патал, я и патал алач. ЧІал вахтуни, уьмуьрди вичи дегишарзавайди чаз виридаз чизва. Гъавиляй, гужуналди цІийи гафар

кардик кутаз хьун мумкин туш. Къачун чна интернетдихъ галаз алакьалу са чIехи жерге келимаяр – файл, сайт, килобайт, е-мейл, флешка, принтер. Ихътин ва маса гафар, гъич садани мажбур тавуна, алай аямдин лезги чIала гегъеншдаказ къекъевезва. Къериз-цIаруз абур эдебиятдин эсеррани гьалтзава. Санлай къачурла, чи чIал чаз акваз-акваз дегиш жезва. Гьакъикъатдин гьерекат акъвазариз жедач, гъа са вахтунда чIала вичи къабул тийизвай гафарни ана амукьун мумкин туш.

Эдебиятдин таъсирлувал анжах шаиррилай чпелай аслу туширди малум кар я. Эсердихъ яргъи уьмуьр хьун патал, ам кIелдайбуру къабулна кIанда. Вирибуруз чизва Етим Эминан иер цIарар: «Хабар къуртIа, зи гьалдикай дустари,/ Хийир-дуа, хъсан я, лагъ, дустариз». Я тахъайтIа, Забит Ризванован дири келимаяр: «Жегъилвилехъ къуьзуьвални хъаначиртIа, вуч хъсан тир». СтIал Суьлеймана халкъдин саягъда лагъанай: «Живедални гел тийидай,/ Гъахътин сиясат ава чахъ». Гъабурулай чешне къачур Алирза Саидова скьалдаказ (изящно) давамарнай: «Чиг хъана, вун ацукъайтIа чилерал,/ Рагъ хъана, зун элкъведа вал, Фатима».

Ихътин, халкъди хушвилелди къабулнавай эсеррай чаз рагъэкъечIдай патанни, Урусат-Европадин медениятдинни, чи хайи халкъдин чешнейрикай, са-садак какахъна, устадвилин къилав къабулна, арадиз атанвай эдебият ва адан къетIенвал аквазва. И берекат авай рехъ давамарун чи виридан буржи я.

КЪАРАВИЛИЯР

* * *

Йифен кьуларилай алатнавай члавуз ширин ахвара авай хирургдин телефонди макъам язава.

-Им вуж хьурай?- нарзивал ийизва духтурди.

-Зун я, зун,- рахазва трубкадай дустунин паб.

-Вуч хьанва?

-Вуч жеда къван – ви дустуни зи кефи ханва.

-Гъавиляй вуна заз зенг ийизвани?

-Эхь, гъавиляй,- виклегъ жезва сес,-адал хьанвай хер хцун тавунмаз сагъ хъжедайди туш. Чавай ивини акъвазариз жезвач.

* * *

Дишегълияр сад садал гьалтайла эгечлай ихтилатар тлуьнрал агакъзава.

-Чи квалеле гьамиша цикленар авуна клан жеда. Чебни къалиндиз чичлек кваз,-лугъузва сада. –Тавуртла, иллаки итимди заз мажал гудач.

-Эхь, итимдиз циклен кланда лугъуз, за къве виляй нагъе авахьна физ, чичлекар куьткунда. Вил алаз ацукърай,-лугъузва муькуьда.

-За чичлекар куьткун тавуна ийидай рехъ жагъурнава.

-Ам гьикI лагъай гаф я?

-Ам акI лагъай гаф я хьи, за чичлекар итимдив вичив аладарна куьткуниз тазва.

* * *

Жегъил сусанни итимдин арада хьайи къал яргъалди физва ва эхиримжи делил яз суса вичин пек-партал кватI хьийиз эгечзава.

-Гьич са декьикадани зун ина акъваздач, хъфида жуван бубадин кваллиз,- лугъузва ада, шей-шуьй чантайриз сухиз.

-Хъсан рехъ хьурай ваз,-рази жезва жегъил итим.- Ма ваз рекъин пулни.

Суса пул къачуна гьисабзава ва мадни наразивал ийизва:

-Бес элкъвена хкведайди?..

Самур

Индекс годовой 63336

Индекс полугодовой 73895

